DET

GÖTHEBORGSKA

WETENSKAPS OCH WITTERHETS SAMHÅLLETS HANDLINGAR.

WETENSKAPS AFDELNINGEN,

FÖRSTA STYCKET.

GÖTHEBORG,
TRYCKTE HOS LARS WAHLSTRÖM, KONGL. PR. BOKTRYCKARE, ÅR 1778.

Ordförandens Tal

Til

Hans Excellence Riks-Rådet m. m. Herr Grefve CARL FREDR. SCHEFFER, då Hans Excellence, såsom Samhällets Protector, första gången hedrade Wetenskaps och Witterhets-Samhället med sin närvaro.

Högvälborne Herr Grefve, KONGL. MAJ:TS *och* Rikets RÅD, Riddare, Commendeur *och* Canceller *af* KONGL. MAJ:TS Orden,

NÅDIGE HERRE.

Eder Excellences höga närvaro i et Samhälle, hvilket Eder Excel. med så utmärkt nåd redan täckts skydda, är en oskattbar ära, som vi mera önskat, än vi vågat hoppas, och utgör för oss den lyckliga Tide-punct, hvarifrån vi få räkna vårt Sällskaps stadgade ålder.

På en Ort, Nådige Herre, där Handel och Köpenskap sysselsätter folkmängdens

dens hela upmärkſamhet, där den med ſå mycken framgång drifves; i Götheborg, där almänna Rörelſen lofvar Riket ſå betydande fördelar, gaf man ſig ſällan läglighet at låna et benäget öga til de tyſta Lärdoms-Gudinnorne.

De förtjena agtning och upmuntran.
Den ſaknades.

En lyckelig aning förenade några vänner i det oſkyldiga upſåt, om ej at befordra tycke för Wetenſkaperne, och utbreda i Witterhet en god ſmak, dock åtminſtone at muntra Hvarandra til bägges bibehållande, innom deras krets.

Sådan var anledningen och tilfället til et Samhälle, ſom Eder EXCELLENCE ſedermera, uppå vår allerödmjukaſte anhållan, och öfver vår väntan, ömt och nådigt behagat vårda.

Hvar och en, ſom ej med en Rouſſeau, utan ſken til rimlig orſak, vill förklara Lärdom och Wetenſkaper offenteligt krig, ſåſom ſkulle de förjaga Dygd och Seder, lärer veta, huru lyckeligt det Folk är, ſom blifvit bragt utur ſit mörker och ſin okunnoghet, juſt igenom tilhjelp af vetenſkaper.

Men

Men Deras Älſkare och idkare tarf-
va ock beſkydd; och vi hafva, med yp-
perſta glädje ſedt, under vår Allernådig-
ſte nu regerande Konung, den för Lär-
dom gyllene åldern, til alla delar, åter-
komma, då en Oxenſtierna vid Chriſtinas
ſida gynnade och hägnade Bokvett.

Wetenſkaps och Witterhets Samhäl-
let i Götheborg vördar evärdeligen Eder
Excellences nåd och höga ynneſt, och
til underpant deruppå, då vi intet annat
kunna åſtadkomma, upoffrar Eder Excel-
lence de tackſammaſte och erkänſamma-
ſte hjertan. Vår efterverld ſkall med glä-
dje efterſäga det Lof, ſom vi aldrig nog,
aldrig för ofta, kunna hembära vår ſto-
re Beſkyddare.

Hans Excellences Svar.

MINE HERRAR.

Jag intager i dag, med ſå mycket ſtörre förnöjelſe, det rum Edert förtroende mig unnat, ſom jag i detta Samfunds lärde och vittre Ledamöter, igenkjänner tillika de bäſte Medborgare, och mäſt upeldade af en brinnande kärlek för Fäderneslandet. Det är, Mine Herrar, en lycka, ſom vårt tidehvarf, fram för alla de förflutne blifvit förbehållen, at Samhälls-dygden fådt ſättas i främſta rummet bland alla dygder, och at vetenſkaperne, i det allmänna omdömet, vunnit agtning, i mån af deras verkningar på männiſkors Lyckſalighet. Hvem hade väl i förra ſeculo vågat neka ſitt bifall och ſin förundran åt en Inkräktare, ſom underkufvat, men tillika härjat månge Länder; bemägtigat ſig ſtora och faſta Städer, men ödelagt de mäſt fruktbärande fält; ſegrat öfver talrika härar, men kjöpt ſegren med dubbel man-ſpillan, ſin egen, och ſedan Fiendens. Boileau var i detta tidehvarfvet den ende, ſom driſtade ſig fördöma Alexander, til äfventyrs mindre

dre dertil bevekt af männifko kärlek, än af den Satyrifka anda, fom honom uplifvade. Alla andre pennor voro helgade åt Krigsäran, hvilken allena fkattades värd at fökas af Regenter, lika fom at fjungas af deras Skalder, och at mäft fyffelfätta deras häfdeteknare.

Denne flags dyrkan har numera uphört, och vår tid anfer med andra ögon de dygder, fom mäft pryda Regenter och ftore män. Det torde vara värdt at underföka, hvadan en få ftor hvälfning i våra begrep kunnat leda fin uprinnelfe. Intet hafva de ftore i verlden något dertil bidragit. De hafva merendels alt förmycket bryderi, och alt för liten fkickelighet at uptänka och utfprida nya fanningar. De hafva utom defs i de yngre åren redan antagit viffa meningar och viffe maximer, i de angelägnafte ämnen, och fällan finnes de benägne at låna öronen til nya uptäkter, icke ens at pröfva hvartil de duga. Vi måfte således föka annorftedes urfprunget til den ftora förändring, fom fig ibland alla tänkande männifkor tildragit, och då lära vi finna, at den bör endaft tilfkrifvas de månge färfkilte famfund, fom i detta feculo, för vetenfkaper och vitterlek inftiktade blifvit.

Vi läre, Mine Herrar, såsom en onekelig sanning böra anse, at, sedan det allmänna Barbariet försvunnit, Boktryckare konsten blifvit upfunnen, och studier fådt blifva en oumgängelig del af en god upfostran, äro i hela verlden alla härskande meningar de Lärdas verk. Så länge Aristoteles regerade allena vid alla Lärosäten, var Scholastiska grälet rådande i alla stånd, och hos alla, som tänka kunde. Sedan Verulam, Cartesius, Locke, Newton, Leibnitz och Wolff uptändt nya ljus i vetenskaperne, har alt blifvit omskapat i hela naturen, och de som aldeles intet äro i stånd at döma om den nya Philosophiens grunder, antaga dock och betjäna sig af alla dess satser. Hvad desse nu nämnde och flere Lärde män verkat i Physik och Metaphysik, har i Moralen och Politiquen blifvet uträttat af Montesquieu, Quesnay, Mirabeau och många deras efterföljare, på den välgörande ban, som, til vår och framtidens outsägeliga förmon, blifvet af desse djupsinnige människo-vänner öpnad. Dem och de flere Lärde Samfund, som at dem hämtat ljus, hafva vi i dag at tacka för den öma och af människokärlek brinnande Moral, som alt mer och mer införlifvar sig i alla hyssade nationers Politik. Man vågar nu uppenbarligen påstå, och ge-

genom allmänna ſkrifter utſprida, at en Regent, ſom högre aktar ſin perſonliga ära, ſine perſonlige förmåner, än ſit folks ſanna Lyckſalighet, glömer ſit höga kalls yppérſte ſkyldigheter, och förlorar den vördnad, man honom ſkyldig är. Man har bragt til en hufvudſats och et verkeligt axioma i Regerings-konſten, at den enſkilte Proprietetens ſäkerhet är grundvalen til et Rikes välſtånd och anſeende. Man har lagt i den klaraſte dag förderfvet af krig och inkräktningar, ſamt den lyſande ära, ſom åtföljer et fredligt Regemente, och den ytterſta noggranhet i aktning och vänſkap nationer imellan. Man har i ſynnerhet vinlagt ſig at leda i högſta bevis, huruledes hela folkſlag, ſå väl ſom deras ſärſkilte lemmar, intet ega något ſtörre intereſſe, än at vara välgörande, och at denne dygd är den rätta och enda kjällan til alt enſkilt väl, til all förnöjelſe i det borgeliga lefvernet.

Sådan är, Mine Herrar, den Lära ſom nu ſyſſelſätter de vittraſte pennor i flere Länder. Hon har i början, lika ſom alla nya ſanningar, blifvet af många och hättigt emotſagd, och i finnen nogſamt at ſå borde vara; ty hon är i ſå månge delar ſtridande emot förre tidens Politiſke Lärdomar. Men ſedan länge blifvet

 un-

underſökt, hvad med männiſkans natur, och med det högſta väſendets affigter måtte vara mäſt inſtammande: ſedan månge ſkrifter blifvet växlade imellan de förre och de nyare meningarnes förfäktare, hafva änteligen de ſenare vunnit inträde hos de fläſte Regeringar i Europa, hvilket egenteligen utgör deras Triumph. Det beviſar ännu hvad jag här ofvantil anmärkt, at nemligen de Lärde, eller den ſtåck af männiſkor, ſom af naturen undfått ſnille och förmögenhet at idka vetenſkaper, och ſom upofra deras tid at uplyſa ſig ſjelfva, med gåfvor at underviſa, öfvertala och änteligen uplyſa andra, deſſe, ſäger jag, blifva altid i längden rådande öfver det allmänna tänkeſättet, och de rätta Lagſtiftare för en tänkande verld.

Til ſå ädle, til ſå ſtore förrättningar hafven i blifvet kallade, mine Herrar, då J ſammanſatt Eder, at uti vetenſkaper och vitterhets öfningar tilbringa de ſtunder, ſom många andra göromål kunna lämna Eder öfrige; J hafven tagit detta beſlut i en lyckelig tidepunct. Friheten at tänka och ſkrifva, ſkyddas ifrån ſjelfva Thronen; och på Thronen ſitter en ifrig älſkare af all ſanning, en ſtor kjännare af ſanningar i alla nyttige ämnen.

Med

Med ſådant utrymme och ſådan upmuntran, hvad kunnen J väl ſakna til et lyckeligt utförande af Edre berömmelige afſigter? Jag vågar föreſpå Eder en ſå märkelig, ſå ſkyndeſam och ſå lyſande framgång, at vår ſtore Konung, rörd af Eder flit och Edre gagnelige arbeten, torde ſnart nog täckas förklara ſig ſjelf för Eder höga Protector. At dertil kunna bidraga; at en gång få til Thronen frambära denna Eder loflige ärelyſtnad, det är hvad jag billigt eftertraktar, ſåſom det enda medel jag afſer, at kunna emot Eder, Mine Herrar, ådaga lägga den ärkänſla, den högaktning och den tilgifvenhet, jag Eder ſkyldig är.

Jag

visa l

angår

TZER

utföre

NÉ ha

mål

dock

tensk

upmu

skrifv

kostn

deras

tade

le lik

dre

med

Om FÄSTFLYET, Coccus.

AF

ADOLPH MODEER.

Jag skulle bemöda mig fåfängt, jag skulle onödigtvis borttaga et rum, om jag ville bevisa huru nödvändig äfven den kunskap vore som angår Insecterne: REAUMUR, LESSER, GEOFFROI, SULTZER m. fl. utländningar hafva hvar på sit språk utfördt detta ämne; Friherre DEGEER och v. LINNÉ hafva längesedan fullkomligen på vårt modersmål ådagalagdt det samma. Men huru litet är dock denna kunskap hos oss ännu känd? Då vetenskaperne ännu i almänhet så litet vunnit sin upmuntran, at en Författare utom sin möda at skrifva, äfven måste skänka bort trycknings omkostnaden: hvilken skulle mera kunna bidraga til deras utbredande, än de för vetenskaperna inrättade Sällskaper?

Kundskapens utspridande om Insecterne skulle likväl i sin början blifva för allmänheten mindre behagelig, om man ville upfylla den samma med vidlyftiga beskrifningar huru til exempel et

In-

Inſect har et eller flere ögon, aflångt, rundt eller med ſå många hundrade façetter, façetter med ſå många kanter &c. omgifne med hår, håren klufne m. m. ja den ſkulle blifva lika ſå obehagelig ſom deråſt man för en begynnare i Mathematiqve ville börja med $aa - a + bb - b \times cc - c = a + b \times c$, o. ſ. v. När jag altſå nu har den åran til W. och W. Samhållet öfverlemna denna afhandling, har jag vid deſs utarbetande haft förenämnde grunder til föremål; det ſublimare och mera ſcientifiſka ſom vetenſkapens ſärſkildte och hos oſs få varande idkare fordra, inhämtas af dem lått hos de här anförde Auctorer, åfven ſom i Herr Arch. och Ridd. v. Linnés ſyſtem, hvarutur namnen äro tagne, ſå vida de der finnas. Hvad kråkens figur eller ſkapnad beträffar, torde man tils vidare i allmänhet veta nog, då man känner den ſå kallade concionellen.

I. §.

Grekerne kallade ockſå detta ſlägte Koccos, ſom annars betydde et litet *grand* eller *bär*, och hit hörer den åtminſtone til namnet, almänt kände Coccinellen; men det almänt under namnet Kermes kända kråket, hörer åfven hit, det Grekerne jämvål förſtodo under ſamma namn, ſom leder ſin uprinnelſe af Ker *hjerta* och meſu *full* eller *ymnig*, emedan det brukades ſåſom hjertſtyrkande medel, dock kallades det åfven af Araberne Kirmitz, Kermes eller Alkermes. Reaumur och Geoffroi hafva gjordt 2:ne Slägter af deſſe, hvilka Geoffroi kallat Chermes och Coccus; men de

de åro alla aldeles lika hvarandra, undantagande at honorne af Kermes förvandla sig uti eller antaga utseende af et frö eller et slått skal, hvarföre REAUMUR och en del franska författare kallat dem Galle-Insectes; deremot honorne af Coccus bibehålla altid et och samma utseende, hvarföre de kallat dem Pro-Galle Insectes. Men skilnaden åter håruti imellan honorne, år likvål ingen annan, ån den, at de förre mera utvidgas eller utspånnas, så at de aldeles förlora sina leder, eller at de ringlar som omgifva dem genom den starka utvidgningen försvinna. Detta slågte kan derföre högst delas i 2:ne underdelningar; dess kånnetekn åro: *Sugrör under bröstet, Bälgen bakefter försedd med hår-rör. Hanarne hafva 2:ne vingar*, som, då de åro i hvila, ligga platt och den ene tåcker något den andre; *Honorne vinglöse.* Wi skole först anföra hvad i allmånhet om Fåstflyen af *första underdelningen* år at anmårka.

2. §.

Då honan ånnu år ung år hon, vingarne undantagne, aldeles lik hanen, löper ganska snålt på blader och stjelkar, och ser ut som små hvita gråsuggor; men efter någon tid fåsta desse honor sig på et ställe af trådet eller plantan, blifva aldeles orörlige, kroppen upblåses, huden utspånnes, alla skrynklor och inskårningar försvinna, den blifver slåt, torkar, hårdnar och förlorar alt utseende af et yrfå, men liknar en utvåxt eller knöl på sjelfva trådet eller plantan och antager liksom gemensamt utseende med dess bark

el-

eller ytra hinna. Desse honor äro icke svåre at finna, och träffas ofta til myckenhet på vissa växter. De äro försedde, äfven som hanarne med 2 spröt och 6 fötter, kroppen är oftast liksom pudrad och hvitaktig, och bålgen består af 6 ringlar eller leder; ofvanpå synes liksom en fast kropp eller kärna midt uti, och den omgifves med en bred kant eller bräm rundt omkring, liksom krusig på tvären eller strålig, stundom genomskinlig, den yttersta leden af bålgen är besatt af 2, 4 til 6 hår eller ganska fina hårrör, som dock icke gärna synas utan at man trycker på kroppen *).

3. §.

Då desse honor fästat sig, kunna de, änskönt efter någon tid, väl åter komma til gångs igen, som man märkt då man sakteligen lossadt dem, och vid löffällningen har man jämväl märkt dem åter upstiga på qvistarne, men sedan löffälningen är förbi, eller vintern rätt är inne, eller vissast emot den tid äggläggningen instundar: synes det vara omöjeligt, ty om man då lossar dem, får man icke se den minsta rörelse. Fästningen sker dels med tilhjelp af fötterne, dels derigenom at de insticka sit långa sugrör (§. 1.) igenom barker af trädet, och kunna således njuta sin föda änskönt de äro fästade, så länge de lefva; men då de skola ömsa hud, utstiga, här och der, 7 a 8 hår eller fina trådar, som fästas utom kroppen i barken af trädet. När nu huden börjar at losna

*) Reaumur mem. des Inf. T. IV. p. 10. f.

na och kråket arbetar och trycker eller benner innom, hålla berörde trådar, eller likſom ſtoppa mot, då den yttre huden måſte ſpringa i ſtycken.

4. §.

Merberörde fäſtning ſker fördenſkul, ſå väl hvarje gång de ſkola byta om hud, ſom och då de ſkola föda; honan eller modren är väl då fäſtad med ſin buk vid barken, dock med något ludd imellan, men alt ſom äggen framkomma under henne, tvinga de hennes bukhinna upp emot den öfre eller rygghinnan, ſom, ſedan modren derefter dödt, blifver en hård betäckning för äggen. Andra ſläppa ſmåningom barken, krympa ihop och ſluta äggen innom ſig ſom i en ſäck. Man finner den upblåſta honan, eller deſſe betäckningar ſom vi hådanefter kalla *Honſkorpan*, hälſt til en ärts ſtorlek; lyfter man dem upp eller öpnar dem, finner man en myckenhet ägg under dem. Åter vid annan tid äro de uthålade och tome, de nemligen hvarutur ungarna redan framkommit. Men de mödrar ſom äro fäſte och lefva ännu, änſkönt nog lika de öfrige, viſa dock ofvannämnde hår bakefter (§§. 1. 2.), då man varligen trycker på dem, och jämväl ſtraxt efter äggläggningen då bukhinnan ännu icke är utſpänd, ſynes tekn både til fötter, bukleder och ſugrör, och man finner ſamma tekn, liknelſer eller märken på ſtället efter kråket der det ſutit fäſtadt. Sedan ungarne blifvit utkläckte, hålla de til någon tid under deras döda moder eller honſkorpan, och de framkrypa ändteligen genom en

liten

liten öpning bakeſter på ſkorpan, och det ſker i Junii. Efter ſkedd parning fäſta deſſe ſig åter vid ſlutet af ſommaren, blifva ſtilla öfver vintern, föda och dö om våren *).

5. §.

Hanungarne fäſta ſig äfven på förenämnde ſätt då de ſkola ömſa hud och ändteligen undergå deras ſiſta förvandling, då de förvandla ſig i tydelig *docka* med ſynlige vingſoder. Då de framkomma i deras fullkomlighet, äro de merendels rödacktige och beſtrödde med et hvitt puder. Deras vingar äro hvita och vid yttra ſidorne kantade med en carminröd bräm på de mäſta, och de hafva vid ſtjerten 2 hvita hårrör eller hårqvaſtar ſtundom dubbelt längre än vingarnes längd; Imellan deſſe hårrör ſitter et ſlags nedkrökt tagg $\frac{1}{3}$ kortare än hårrören. Men man finner nu mera intet ſugrör på dem, utan i det ſtälle ſitta 2:ne ſmå vårtor under hufvudet. De betjena ſig genaſt mera af ſina ben än ſina vingar, och upſöka ſina fäſtade makar; deſſe äro då mycket ſtörre (§. 4.), och han ſpaſerar fram och åter på ſin hona at muntra up henne och ſig ſjelf, til deſs han får nyttja ſiſt omrörde tagg, åt hvilken en öpning på henne paſſar, ſom ſitter bakeſter dock ofvanpå, igenom hvilken han kommer igenom ſkorpan och til hennes ända af buken, ſom ſitter ſtraxt derunder.

6. §.

*) REAUMUR l. c. GEOFFROI Hiſt. Abregée T. I. p. 499. ſ. FRISCH Beſchr. von Inſect. 12 Th. p. 12.

6. §.

Honan lägger derefter 1000 tals ägg på sätt som ofvan (§. 4.) är nämndt, och man skall hafva räknadt mer än 4000 under en enda Honskorpa, efter REAUMURS upgift. De äro hårda, lysande och rödaktige, men täckte med et hvitt puder, hänga sällan tilhopa eller fästade, utan så lösa som sandkorn eller torr sand, så at de lätt förströs då Honskorpan aftages. Sedan ungarne utkrupit, förblifver berörde puder, (som förmodeligen hårrör af det i 4 §. omtalte ludd), och äggskal under Honskorpan, och den kan sitta qvar öfver året. Men alt faller af, då man stöter dervid; deremot sitta de lefvande Honskorpor så fast, at de lättare gå sönder än släppa, dock kunna de beqvämligen aftagas med en knifsudd, då den föres varsamt imellan dem och stället de sitta på. Man måste noga akta, at man ej misstager sig på honorne af första underdelningen i deras första åldrar, då de äro föränderlige til ljusare och mörkare färg, til rundare, uphögdare, plattare &c. skapnad, och det är derföre i deras sista fästning eller deras frugtbara tillstånd, som man rätteligen kan åtskilja dem *).

7. §.

Hvad nu de af den *andre*, eller senare *underdelningen* beträffar, bibehålla altid Honorne et och samma utseende (§. 1.) eller deras fullkomliga skapnad til alla ledamöter: Spröt, fötter, hårrör m. m. som i det närmaste är likt med Honornas af för-

B ra

*) REAUM. l. c.

ra afdelningen, innan de fästa sig. Dock fästa sig äfven ock desse slags Honor, men utan at förändra deras utseende, som sades, åtminstone ser man med synglas alla deras kropps afdelningar eller leder, änskönt de ock tiltaga mycket i storlek samt omgifvas af et hvitt ludd eller bomull. Hannarne äga aldeles samma likhet och ägenskaper, som ofvan (§. 5.) är anfördt. I öfrigt är deras kropp rödaktig och beströdd med det vanliga hvita mjölet. De äro ganska svåra at träffa, och måste således straxt efter parningen dö och försvinna *). Det är REAUMUR som egenteligen upt akt och rätteligen förklarat detta Slägte, handledd af DE LA HIRES och SEDILAUS undersökningar och rön, sedan Grefve MARSILLI förut blott gissat, at de fästade honor varit något slags Galläple, och CESTONI upgifvit några få anledningar at känna dem som särskildte kräk †). REAUMUR har jämvål haft anledning sluta, at ingen växt skulle gifvas, som vore perenne eller uthärdade vintern, som icke ägde sit Fästfly, hvaruti äfven FRISCH **) instämt; dock har man märkt ORANGERI FÄSTFLYET hålla sig på flere slags Orangeri-växter. Derföre, och på det man beqvämligare måtte samla de som tjena til färgerier, kunna de ofästade samlas på flere trän, och föras til et enda eller et mindre antal trän ††). Detta är hvad som angår detta Slägte i almänhet, och vi komma nu at handla om hvart och et särskildt slag i synnerhet.

För-

*) REAUM. l. c. p. 81.
†) BREYNIUS Hist. cocci radicum p. 3.
**) l. c.
††) REAUM. l. c. p. 59.

Första Underdelningen.

Honorne ikläda sig en Skorpa,

Som antingen är α) båtlik, äggrund, eller aflångt-rund, men platt inunder, eller β) klotrund och γ) puklig eller något conisk.

8. §.

ORANGERI FÄST-FLYET (HESPERIDUM): *Honskorpan rödaktig eller Caffebrun, äggformig aflång, eller båtlik, bakefter ut-eller inskuren.*

Honskorpan liknar en omkullstjelpt båt, glänsande och liksom öfverdragen med en slags fernifs; de fyra hvita hårrör sitta ofvan inskårningen bakefter. Då desse äro fästade blott för at ombyta hud, äro de mycket platta och, efter åldern, mer och mindre bleka, grönaktige, gula eller rödaktige, och en del så genomskinlige, at de inundervarande fötter synas igenom. Man har icke funnit dem gifva någon färg. Vid slutet af Maji finner man dem fullkomligen upblåste, och 15 dygn derefter träffar man äggen. De uppehålla sig på Pomerants, Citron, Limon och Lagerträdet, samt flere ständigt grönskande Orangeriväxter, och förordsaka ofta at de gå ut; men öfverhopa isynnerhet Pomerants-och Persico-träden öfveralt och til sådan myckenhet, at de se ut som voro de spetälske eller öfverfällade. Trägårdsmästare känna dem derföre under namn af *Punaises des orangers.* Til den synliga myckenheten bidrager väl, at äfven de utgångne eller döde flyen sitta qvar; (§. 6.) Icke dess mindre förordsaka de med deras myckna sugande eller många styng och öpningar, at trå-

dens safter dragas så öfverflödigt ut, at de lemna likſom en dagg både på och omkring ſig, för hvilken ordſak ockſå myrorne beſöka ſådane tråd, lika ſå gårna ſom de i ſamma affikt beſöka Bladlöſſen *). Detta Fåſtfly lårer förmodeligen vara det ſamma, ſom Italienaren kallar limice degli agrana eller limex aurantiorum.

9. §.

VINRANKS FÅSTFLYET (Vitis): *Honſkorpan båtlik, Canelbrun, med bomull inunder och omkring, bakefter 6 hårrör, Ungarne ljusbruna.*

Deſſe finnas til ſtor myckenhet på Vinrankornes ſtammar och qviſtar, och göra dem mycket ohyggelige genom deras bomull, ſom vid minſta blåsvåder genom blad och grenars vidrörande utbredes; då den lått faſtnar vid alt och låter utdraga ſig i oräkneliga långa trådar, ſom ſpindelvåf; åfven finnas de på Muſkott-tråden. *Äggen* åro aflånga, rödaktige och glänſande; då honan utvårpt dem, hånga de tilhopa genom berörde bomullstrådar, ſom radband, och åro jemvål inveklade i den ull, ſom utvåxer rundt omkring honſkorpans kanter **).

10. §.

HAGTORNS FÅSTFLYET (Oxyacanthæ): *Honſkorpan aflångt-rund, bakefter inſkuren, rödbrun.*

Honan fåſter ſig hår och dår på qviſtarne, och lågger ſina ågg i bomulls-nåſten, på ſamma ſått ſom nåſt föreſkrefne †).

11. §.

*) Reaum. T. IV. p. 4. 6. 18.

**) Reaum. l. c. p. 20. 62. t. 6. f. 5. 6. Geoffr. l. c. p. 506.

†) v. Linne' Amoen. Acad. T. VI. p. 401.

11 §.

DIOSM FÅSTFLYET (DIOSMA): *Honſkorpan aflångt äggrund, kullrig, blekgrön, med en mörk fläck vid trubbiga ändan.*

Desutom år honſkorpan glatt och något genomſkinlig; hålften mindre ån et Risgryn. Finnes på Goda hopps udden och til nog myckenhet på Dioſma *crenata* eller pulchella, ſom åfven fått namn af Hartogia, och år aftagen uti Houttuyns naturlyke Hiſt. c. 2. I. Tab. 21. F. 2. Sållan år mer ån en på hvarje blad, merendels på des yttra eller körtelaktiga ſida, och åro de altid vånde med trubbigare åndan mot bladfåſtet, ehuru de icke ſitta på något viſt ſtålle af bladet. Detta ſlag har hitintil varit förmodeligen obekant, och fann jag det förlidne år på berörde ört, i Hr Arch. och Ridd. von LINNES örtſamling; örten år afritad.

12. §.

PIL FÅSTFLYET (SALICIS): *Honſkorpan något platt, aſkfärgad. Ungarne röda.*

År ſå liten at den nåſtan år omårkelig. Finnes på Salix hermaphroditica och des qviſtar, hvilka den nåſtan helt och hållit omgifva.

13. §.

LÖNN FÅSTFLYET (ACERIS): *Honſkorpan äggrund, något mera nedtryckt, ljusbrun, midt på en mörkbrun ſtrimma långs efter, å ömſe ſidor en hvit aſkefärgad lång ſtrima.*

Uppehåller ſig på bladen af Lönn *).

*) GEOFFR. p. 509.

14. §.

SMAL FÅSTFLYET (LINEARIS): *Honſkorpan lång och ſmal, bakefter ſpetſad, brun, ſlät. Ungarne hvita.*

GEOFFROI kallar den Linearis och REAUMUR Galle Inſect en forme de coqville; men ſom en del hafva utſeende af båtlikhet, ſå torde man båttre kunna likna denna vid en Galer. År ſå liten, at man med blotta ögon knapt kan uptåcka den; år nedan omkring något omgifven med bomull och åggen ligga i bomullnåſte på lika ſått ſom Hagtornsflyets; men de hafva dock utanpå utſeende, ſom voro de omgifne med en hinna. Uppehåller ſig på qviſtarne af Almtrådet *).

15. §.

SÅLG FÅSTFLYET (LAPREÆ): *Honſkorpan äggſormig, kullrig, bakefter tvärbuggen, tuklufven med en halfcirkellik utſkärning, glatt, mörkbrun, glänſande, med en längs efter gående ſvart ſtrek. Ungen blekrödaktig, genomſkinlig, med långa Spröt.*

Honſkorpan, ſtor ſom en liten ärt, fåſter ſig på Sålgens bladſtjålkar, hvilka den til hålften omgifver. Til fårgen liknar den frön af Staphylea, eller Franſoſens nez coupé och Tyſkarnes Pimpernuſs. Åggen åro ljusrödaktige, hvarutur ungarne framkomma i början af Julii. Man kan nåſtan miſstaga deras ſpröt för det 4:de paret fötter. Bakefter ſitta 3:ne tippar, hvaraf de ytterſta hafva hvar ſit hårrör nåſtan ſå långt ſom kroppen, och den medlerſta tippen 2:ne ganſka korta. **)

16. §.

---

*) REAUMUR. p. 69. t. 5. f. 5-7.

**) DEGEER Mem. Des Inſ. T. VI. p. 440.

16. §.

BJÖRK FÅSTFLYET (BETULÆ ALBÆ): *Honskorpan aflångt rund, bakefter utskuren, mörk rödbrun. Ungen blekt rostfärgad med mörkare ögon, bleka hårrör.*

Finnes på Björk i vinkeln af qvistarne eller deras sammanfogning, en i hvarje vinkel, dock sällsynt, stundom på qvistarne af stora hångbjörkar, stundom på björkbuskar. Något större ån en ärt. Lägger vid början af Junii en ansenlig äggsamling i et hvitt bomullsnäste, som i anseende til sin storlek så utpråssar henne, at hon reser sig bakifrån lodrätt up och blifver nästan platt och kretsrund, då han sitter framför hela äggsamlingen, som således ej får rum under henne. Äggen gifva en skålig vacker röd färg. Ungarne som framkomma 2 a 3 veckor efter ägglåggningen, äro mycket hoptryckte, mindre än en lus, likna små Gråsuggor til skapnaden; framkrypa här och där genom den hvita bomullen, som dock snarare liknar en tät väf.

17. §.

AL FÅSTFLYET (ALNI) af första underdelningen: *Honskorpan aflångt-äggformig, kullrig, ljusbrun-rödaktig, utan ull eller doft.*

Är större än en ärt, vid pass som näst föregående; fäster sig i vinkeln af 2:ne qvistar eller skott på Albuskar. Är et Svenskt slag, förmodeligen för detta obekant, och måste ej blandas med et annat af samma namn, hvarom nedanföre. När ungarne skola framkomma, göra de sig hål och utgångar här och där ofvanpå honskorpan.

18. §.

EK FÅSTFLYET (QVERCUS ROBORIS): *Honskorpan njurlik eller liksom med bägge ändar hopkrökt, mörkbrun, betäckt med et hvitt dost.*

Har egenteligen sit tilhåll på unga skott af Ek, men också på äldre grenar; en del sitta ensamma, en del några flere tilsamman *). GEOFFROI kallar detta Fåstfly Chermes Qvercus reniformis. Der skal ock ännu gifvas 3:ne andre förändringar på Eken, den ena klotrund, stor som en liten ärt †), den GEOFFROI kallar Chermes Qvercus rotundus fuscus, och tror den föga vara skild från *Alm Fästflyet*; den andra förändringen mera sällsynt, äfven nästan klotrund, stor som et litet kirsbär, ganska glatt och glänsande, blekgulaktig med svarta strålar och prickar **), af GEOFFROI kallad Chermes Qvercus rotundus ex albo fluvescente nigroque variegatus. Den tredje förändringen består af bruna honskorpor, här och där prickade med ljusbrunt, mer och mindre omgifne med bomull, hvaruti äggen läggas, och de framkommande ungar äro mörka, med en hvit rand längs efter, som afskäres af 3 hvita ränder, som gå tvärt öfver kroppen, ††); GEOFFROI kallar denne förändring Chermes Qvercus oblongus serico albo.

19. §.

KERMES FÅSTFLYET (ILICIS): *Honskorpan klotrund, glänsande, svartbrun, beströdd med hvitt*

---

*) REAUM. p. 60.
†) REAUM. p. 60. t. 5. f. 2.
**) REAUM p. 61. t. 5. f 3. 4.
††) REAUM. p. 69. t. 6. f. 8. 9. 10.

hvitt doft. Ungarne hafva bakefter 2:ne hårrör. Hanen svart agatfärgad eller hvitgrå, vingarne hvita; kan hoppa.

a. Detta är det egenteligen så kallade Grana-kermes, Grana tinctorum, Graine d'ecarlat eller Vermillon, som af PLINIUS blifvit kalladt coccus, och af DIOSCORIDES, Coccus baphica eller tinctoria; det var äfven THEOPHRASTUS bekant. Det är stort som en ärt, nemligen honan, och af det samma är det som man tilredt det så kallade confectio alkermes eller Sirop de Kermes, och med detta Fåstfly är det som man färgat ylle och Linne til en skön röd carmosin. Det fås til tämmelig myckenhet i Provence och Langvedoc &c, och ehuru man länge med flit samlat det, har man ej fått något rätt värde derpå, förr än vid början af detta århundrade; dock har samma värde icke särdeles kunnat upstiga, sedan concionellen blef mera almän. Trädet på hvars qvistar, men sällan bladet, det egenteligen håller sig, är en buske om 2 a 3 fots högd, och är BAUHINI Ilex aculeata cocci glandifera, som Fransoserne kalla Chene verde, och växer på oupbrukade ställen; finnes äfven i Spanien och Portugal, på Candia och flere öar i Archipelagen, äfven som det ock fordom funnits i Asien och på Africa.

b. De som samla detta Fårgfly, rätta sig gemenligen efter 3:ne tider: den *första* vid början af Martii kallas *ruggningstiden*, då flyet är mindre, än et risgryn, och börjar at fästa sig, äger då en vacker röd färg och har inunder och omkring sig sit ludd. Den *andra* tiden är i April, eller *utkläck-*

nings tiden, då kråket har sin fullkomliga utvidgning, och då det är fyldt med en röd vetska, som en blek blod. Den *tredje* är midt uti eller vid slutet af Maji, då äggen redan äro framkomne, och som man efter en hona räknadt til et antal af 1800 til 2000, mindre än et valmogefrö, upfylde med en likadan våtska, som sist berörde. De framkommande ungar likna de öfrige af detta slägte, undantagande at de hafva bakefter endast 2:ne hårrör. Man samlar desse Färgfly hälst om mornarne, innan daggen hunnit aftorka, och kan et Qvinfolk hvarje dag samla 2 skålp.; Priset derpå är ombytligt ifrån 8 til 60 fr. styfver. Sedan de äro samlade, kastas de af dem, som dermed drifva handel, i vinätticka och torkas i Solen, på det ungarne icke måtte utkläckas, och denna stöpning gör färgen på honskorporne och äggen rödaktig *).

c. Dufvor äta desse Färgfly, och excrementerne synas derefter röda, men dufungar dö af dem. Apothecare i Tyskland pråssa saften af Kermesflyen, och med socker tilreda confectio alkermes, men veta sedermera at uptorka de qvarblifvande skalen, och sälja dem til färgare. Man sätter mera värde på dem, som komma från Portugal. Det hålles för at desse fly äro adstringerande och hjertstyrkande, man gifver dem fördenskul i hjertklappning och mattighet, samt at befordra födandet hos hafvande Qvinnor. Sjelfva Färgflyet förfalskas vidare med ättika, at det må se rödare ut, som dock rönes genom en oangenäm lukt och färgflyens blöthet; confectionen förfalskas

*) Reaum. l. c. T. V. p. 46. f.

ſkas med förmycket ſocker, då den får et blekt utſeende *).

20. §.

GRAN FÅSTFLYET (Abietis): *Honſkorpan klotrund, mörk caſtanie färgad.*

Geofroi †) har gemenligen funnit detta kråk fåſtadt i vinkeln af 2:ne qviſtar; men det finnes mera almånt fåſt på eller imellan ſjelfva barren af granqviſten, i ſynnerhet på ſmårre trån eller granbuſkar. Den år vål ſållſynt, dock finner man det ſtundom 1000:de tals och til ſådan mångd på en granbuſke, at den ſynligen deraf ſes tvingad i ſin våxt, barren affalne och grenarne ſvartnade, likſom elden gått deröfver. Om någon ting liknar et Enebår, ſå år det viſſerligen detta, på hvilket den utſittande eller upvånda Vulva ſvarar aldeles mot ögat, eller det lilla ſtigma på et Enebår. Inunder år denna honſkorpa något mjölſtrödd, och den blifver ſluteligen genomſkinlig ſom et horn, at man kan ſkönja den innom ſkorpan liggande åggſamlingen. *Ungarne* göra ſig öpning, eller hål och utgång ofvanpå något ſtålle, men ej vid vulva. Sedan ungarne utkrupit, ſkrymper honſkorpan anſenligt ihop.

21. §.

ALM FÅSTFLYET (Ulmi): *Honſkorpan ägglik, klotrund, ſlät och något glänſande, brun, eller af det öfverſtrödda mjälet ljusaktig, med tvärt öfver*

*) Valentus Muſ. Muſæor. p. 303.
†) l. c. p. 507.

ver gående mörka band eller ſtrek. Ungarne ljusgröna, med tre mörka tvärband.

Denna honſkorpa liknar ock mycket, til fårg och ſtorlek, et Enebår. Uppehåller ſig på många qviſtar, hvilka ſtundom deraf ſå mycket åro öfverhopade, at de ſe ut ſom bårklaſar, och har GEOFFROI varit af den tankan, at de ſkulle kunna nyttjas til fårgning. *Äggen* åro aflångt ågglike, hvitaktige och genomſkinlige, hvarutur ungarna framkomma vid början af Junii månad. En liten guldgrön *Spiutſtekel* (Jchneumon), ſom lårer vara förordnad at bevaka grånſen af deſſe Flyens öfverflödiga tilvåxt, lågger på dem ſina ågg at utklåckas, och de deraf framkommande ungar, (Larves) at af deſſe Fly föda ſig *).

22. §.

PERSICO FÅSTFLYET (PERSICÆ): *Honſkorpan mer än half klotrund, rödaktig, brunröd eller ſvart, glänſande. Hanen mörkröd, vingarne dubbelt längre än kroppen, föga genomſkinlige, hvita med carminröd bräm; Spröten trådlike, å ömſe ſidor hårige.*

Honorne ſönderkramade på Linnet gifva någon röd fård, hvilken likvål hos hanarne finnes vackrare. Parningen påſtår 3 til 4 minuter. Detta år det Fåſtfly ſom REAUMUR †) haft måſt tilfålle at underſöka, och til det höra egenteligen alla figurer af Tab. 2. och 4. GEOFFROI kallar denne art Chermes Perſicæ rotundus. FRISCH **) ſkal hafva

*) GEOFFR. l. c. p. 507. DEGEER, Mem. T. VI. p. 436.
†) T. IV p. 29. 31. f.
**) 9 Th. p. 37.

hafva funnit bruna och röda honſkorpor af detta ſlag på Kirſſebärs och Plommonträden; I Junii och Julii krupo ungarne ut, ſom voro rödaktige, platte, med 6 fötter.

23. §.

HASSEL FÅSTFLYET (Coryli): *Honſkorpan halfklotrund, bakeſter ſpetſad ſom et fogelnäbb, citrongul med vågiga röda fläckar. Ungen rödaktig, bakefter med 2:ne hårrör.*

Reaumur nämner ofta detta Fäſtfly l. c. p. 18. 33. 34. och i förklaringen öfver Tab. 3. f. 4-10. Uppehåller ſig på haſſelqviſtarne. Det omnämnde fogelnäbbet är en betäckt gång, hvarunder de framkommande ungar utkrypa.

24. §.

AFVENBOKS FÅSTFLYET (Carpini): *Honſkorpan näſtan klotrund, blekrödaktig, med en uphögd ſtrek på ena ſidan, beſtrödd med några puncter näſtan i fyra rader.*

Finnes hos oſs på de mäſte afvenbokar imellan bladſkaften och qviſtarne, ſtort ſom en liten ärt. Der det fäſtes vid qviſten är det hvitt, och på ömſe ſidor en kant, ſom omgifver halfva qviſten. Lemnar ingen färg från ſig, då det ſönderkramas, men väl kan hända, när det blifver tort *). Reaumur l. c. p. 61. berättar at detta Fäſtfly lägger ſina ägg jemte ſig i et bomullsnäſte, likt dem ſom en del Spindlar förvara ſina ägg uti, och hon betäcker eller hvilar allena med ena ſidan eller någon del af kroppen på detta bomullsnäſte. Det är tro-

*) v. Linne' Skånſka Reſa p. 47.

troligt at detta år det ſamma ſom v. LINNÉS afvenboks Fåſtfly, och REAUMUR ſåger at dylika ågglåggare, eller ſom lågga ågg på ſamma ſått, åro jåmvål de, ſom finnas ej mindre på Afvenbok ån på Ek, hagtorn och vinrankor, hvarom i 9. §. och vidare nedanföre. GEOFFROI beſkrifver Afvenboks honſkorpan rödbrun, och han anmårker, at et likadant Fåſtfly åfven ſkal finnas på *oxbärsträdet*, Meſpilus.

25. §.

LIND FÅSTFLYET (TILIÆ): *Honſkorpan halfklotrund, bakefter med en ſpets, ſom et Fogelnäbb.*

Finnes på Lindqviſtarne, och år blott nåmnd af REAUMUR på ſamma ſtålle ſom Haſſel Fåſtflyet, hvilket detta ganſka mycket ſynes likna [§. 23.]

26. §.

ÖSTERLÅNDSKA FÅSTFLYET [AONIDUM] *Honſkorpan kretsrund, något platt, ſvart purpurfärgad, mit ofvanpå en röd knöl. Hanen omringad, aflång, gulaktig.*

Uppehålla ſig på alla ſtåndigt grönſkande Trån i Aſien, ſåſom Camellia m. fl. Honan år mindre ån Orangeri Fåſtflyet [§. 8.], glatt, och den röda knölen öpnas, då det föråldras. REAUMUR har vål icke ſedt deſſe Fåſtfly, men han har dock i allmånhet anmårkt, at flere arters honſkorpor håndelſevis kunna hafva berörde eller dylika hål, ſom förordſakas deraf, at viſſe Spjutſteklar lågga i dem ſine ågg, ſom der utklåckas och åndteli-

teligen ſom fullkomligt kråk, utåter ſig genom Fåſtflyens rygg *). Åger detta åſven här rum, torde det ſamma förelöpa med nåſtföljande Fåſtflyn.

27. §.

PORSS FÅSTFLYET [MYRICÆ QVERCIFOL]: *Honſkorpan blekröd, ofvanpå något hvaſt upſtigande, med öpning.*

Bakefter finnes åſven en liten öpning eller et litet hål, förmodeligen den vanliga ingången för Hannarnes redſkap [§. 5.]; kanten omkring ſkorpan tjock, broſkaktig, hvit, med 7 uphögningar å ömſe ſidor, eller knölar. Finnes på Goda Hopps udden.

28. §.

CAP FÅSTFLYET [CAPENSIS]: *Honſkorpan något luddig, äggrund, käggellikt puklig, på ſpetſen af puckeln en öpning, eller et ſlätt lock.*

Locket faller åndteligen af, och öpningen upfylles åter med ludd eller ull. Uppehåller ſig på Goda hopps udden och på Gnaphalium muricatum, et ſlags *kattfot blomſter* †].

29. §.

MYRTEN FÅSTFLYET [RUSCI]: *Honſkorpan tvärbuggen, åttkantig, med öpning ofvanpå, ſom är omgifven med 8 Sköldpaddlika ſköldar.*

Un-

---

*) REAUM. l. c. p. 18.

†) v. LINNE' Amoen. ac. VI. p. 401.

Undantagande en på hvardera sidan sittande af små sköldarne, äro de öfrige af dem märkte med en liten uphögd prick eller vårta midt på, til äfventyrs låck, sådant som på *Österländska Fäst-flyet* [§. 26.]. Finnes i Apulien på Myrtus och Ruscus.

30. §.

DRUF FÄSTFLYET [UVA]: *Honskorpan ofvanpå svartbrun, käggellikt pucklig, inunder gulaktig, öfveralt med små sammansatte sköldar.*

Et nytt Svenskt slag, något större än en ärt, hvilket, ehuru ännu icke nog kändt, dock mycket uplyser de näst föregående utländske Fästflyens Historia, hvilka detta ganska nära synes likna. Så länge det rätta uppehålls-stället är obekant, hafva de många sköldar, hvaraf det liksom är sammansatt, gifvit anledning til namnet, emedan de gifna detta Fästfly et knottrigt utseende af en drufva, eller snarare som et hallon eller mullbär. Jag fann det sistlidne höst fästadt under en sten, der stället var uphögdt och fritt från jorden, hvarpå den öfriga delen af stenen annars hvilade: et ställe dit detta Fästfly förmodeligen från någon planta flyttadt, at hafva mera säkerhet öfver vintern.

Dess honskorpa var då aldeles utspänd, glatt, och blöt som et tunt utspent skinn på en blemma, ljusbrun til färgen, men efter 8 dagar mörknade den och skinnet föll liksom ned i afdelningar, som formerade eller utgorde sköldarne, härrörande af alla vid ytan inunder liggande ägg: det

är,

är, at inunder hvar och en sköld ligger et ägg, och skilnaden imellan hvart och et, til hvarannat liggande ägg, der huden af honskorpan blifvit ineller neddragen och hoptorkad, är det, som liksom danat desse sköldar, hvilka alla nu syntes äga tätt intil hvarannan intryckte punkter eller porer, som efter hudens torkning blifvit starkare eller större och synligare. Håraf lårer man altså med nog såkerhet kunna sluta, at förhållandet med *Myrten fästflyet* til ex., är det samma, nemligen 1:o at små sköldarne äro formerade af de underliggande ungar, sedan dess hud förut varit mjuk, 2:o at hvilket ägg, som först är moget at utkläckas, förmodeligen det öfversta, springer antingen dess lilla enskildta täcksköld af, eller trycker den framkommande ungen den samma ut, hvarefter blifver et hål eller öpning, hvarigenom de öfrige ungar kunna söka samma utgång. Öfra ytan af *Druf Fästflyets* honskorpa består för öfrigt af omkring 60, och den undra af omkring 40 små sköldar, eller lika så många vid ytorne underliggande ägg, och hela äggsamlingen torde stiga inemot *200*. Det kan ändteligen läggas hertil, at i alla afdelningarne, imellan merberörde små sköldar, går en uphögd linea, och man kan äfven likna hela detta utseende vid tekningen af öfra skalet af de Skyldpaddor, som hafva Testæ Scutellatæ, eller vid en Testudo Geometrica.

Andra Underdelningen.

Honorne bibehålla deras utſeende.

31. §.

TANDGRÅS FÅSTFLYET (POLONICUS): *Honan aflångt äggformig, kullrig, rödbrun eller purpurfärgad. Hanen ſvartaktig, vingarne hvita, yttra kanten deraf til hälſten carminröd; ſtjerten med en lång hårqvaſt.*

a. Detta Fåſtfly år af de måſta kalladt Coccus Polonicus, emedan man til myckenhet funnit det i Polen och nåſt intil belågne orter, men af Polackarne nåmnes det Karma Zynove Ziurku, Czerviec eller Czervici *) och af Tyſkarne Kocken eller Johannis blut. Man har trodt at det vårit bekant fŏr 1000 år ſedan, och med ſåkerhet at man gifvit ſkatt deraf til kloſtren; måttet kallades Vaſculum vermiculi eller Coppus af ungefårligen $\frac{1}{4}$ kannas rymd †). Wid 1600 talets bŏrjan ſåg man åtſkilligt ſkrifvas om detta mårkeliga och nyttiga fly, men man veſte icke på hvilken våxt det ſig uppehŏll, och man giſſade ån på Plantago och ån på Pimpinella, til deſs CAMERARIUS viſte at Polygamum var deſs tilhålls våxt; våra tiders ŏrtekånnare kalla den Schlerantus (Perennis), Polacken Kos-

*) RHACZYNSKY Hiſt. nat. Pol. 95. Naſcitur in Sarmatia ad Ruſſiam ſpectante, in Polonia - - - quo per quatuor hebdomad. collecto, antequam in vermem alas poſtea acqvirentem abeat: Serici & alii panni inficiuntur eo colore, quem noſtri Scharlack & carmeſin vocant. CORNAR. in Dioſor. L. IV. C. 39.

†) Schrift. des Leipz. œc. Soc. Vol. I. p. 119.

Kosmaczec, Tyſkar och Engelsmån kalla den Knawel. Örten och åfven Fårgflyet finnes til myckenhet på ſtora ſandfält i Ukrain, Podolien, Volhynien, Lithauen, Polſka Preuſſen, Sachſen, omkring Regensburg, i Pomern, Mechlenburg och något åfven i Skåne. På denne våxt håller det ſig vid roten högſt en tvårfinger under ſanden, då det år fåſtadt, ſtundom flere tilſamman, och hånder at på en våxt kan finnas ånda til 40 *).

b. Andra hafva likvål beſtyrkt, at detta Fårgfly ockſå ſkal finnas på Pimpinella: utom SCALIGER de Subtil. ad Card. excerc. 325. och MATHIOLUS Comment. in Dioſcor. p. 727, har åfven CHOMEL uti ſit œc. phyſ. Lexicon anfördt, at vid den ſtora vilda Pimpinellen finnas röda korn, ſom af Franſoſerne kallas Cochenille ſylveſtre eller Cochenille en grains, och på tyſka Körnichte coccinell, hvarmed, i briſt på den råtta coccinellen, Scharlakan fårgas. Andra vilja ockſå hafva funnit det vid roten af Tormentilen †), Arenaria Serpillifolia, Aira caneſcens och Ceraſt. arvenſ. hvarpå det omkring Dresden i myckenhet finnes vid rötterne. I Ukrain ſkal den ſtörſta myckenheten finnas på Lycopodium complanatum **) på Svenſka kallad Jåmna, ſom ömnigt finnes i Norrland och Småland, der man med ſjelfva våxten fårgar gult; I England har man upgifvit, at den finnes på Potentilla anſerina och fragraria Veſca eller Smultrongråſet ††). Wår nårvarande tid har uptåkt, at det-

*) BREYN Hiſt. nat. cocc. rad. p 8. FRISCH l. c. Vol. 7.
†) Hamburg. Magaz. V St 2. B. p. 598.
**) SCHULTZ Leipzig Schrift. l. c. p. 122.
††) Engl. Tranſ. for The year 1764.

detta Fåstfly ockſå ſkal finnas til myckenhet vid rötterne af de Svenſke Hypericis kallade *Mansblod* och *Johannisört*. Et dylikt Fåstfly har man äfven funnit på roten af Nardus ſtricta eller *Ängborſten*, dock vet man ännu icke med viſshet om det är et och ſamma ſpecies *).

c. Tandgräs Fåstflyen framkomma färdige vid midſommaren eller efter årstiden något ſenare. Honorne äro utan vingar, af 10 leder, 3 par fötter, hvaraf det förſta paret är bredare at gräfva med i ſanden, 2 köttfulla ſpröt; öfveralt ſtötande på purpurfärg, med ſtrödda hår, ofvanpå 2 längs efter gående fåror; de äro högſt af 3 lineers längd, 2 liniers bredd och en lineas tiocklek. Då de äro i hvila, köld eller ruſkväder infaller, böja de ihop ſig til et nöſtan, men ſolvärmen är dem angenäm och ſätter dem i rörelſe. Efter 10 til 14 dygn äro de fåſtade, och utväxer öfver dem en ſnöhvit bomull, ſom ändteligen aldeles betäcker dem ofvanpå och omkring. Fem til 8 dygn derefter lägga de ſina röda, aflånga, glänſande, genomſkinliga *ägg*, ſom ſammanhängande i rader, inveklas eller inhäftas i berörde ull; innehålla en blekröd vätſka, och gå ſtundom til et antal öfver 100. Derefter dö och torka Mödrarne tilhopa. De honor, ſom likvål icke blifvit parade, få föga eller ingen bomull och lägga ej eller några ägg. *Hanarne* äro til utſeende ſom ofvan är nämnt, och yttra kanten af deras vingar, ifrån fåſtet til hälften, är carminröd. Stjertqvaſten beſtår af 2:ne ofvan

---

*) Hellenius Diſſert. de Hyperico p. 14.

ofvan och långt fram på bålgen på hvar sin sårskildta led sittande hårqvastar af ganska många, fina, något utspårrande grå hår, långre ån kroppen, bågge, såsom långs utåt kroppen liggande, fórenta til en. De lefva fóga mer ån en eller annan dag *).

d. Äggen utklåckas i Augusti. De framkommande ungar likna Modren, men smala och hafva bakefter 2:ne hårrór; lópa ganska snålt så långe luften år varm. Efter 4 vekor krypa de åndteligen under sanden, fåsta sig vid Tandgråsets rótter, fórvandla sig i en klotrund docka, til fårgen lik honskorpan af Kermes, eller svartblå glånsande, samt något mer ån til hålften omgifven af en mórkbrunaktig skorpa liksom kalken på et Ekollon, och som synes vara kråkets hudlemningar, eller och någon bomull blandad med sand såsom en gyttring. Dockor, som hysa hannar, åro icke stórre ån et hirsgryn, hvaremot de som hysa honor, åro stora som et pepparkorn †). SCHULTZ **) har omståndeligen beskrifvit desse dockor m. m. på Cerast., på fóljande sått:

Rótterna af Cerast. breda sig i en lós jordmon ganska mycket ut, ofta til en alns långd, men åro icke tjockare ån et smalt halmstrå, på dem finnas små runda uphógningar $\frac{3}{4}$ tum imellan hvarandra, utur hvilka hårlika sidorótter utspringa, hvilka befåsta hufvudrótterna, och omkring dessa små

*) BREYN. l. c. FRISCH l. c. REAUM. l. c. IV. p. 112.
†) BREYN. l. c.
**) l. c. p. 127. f.

ſmå klotlika uphögningar äro berörde dockor fä-ſtade imellan deſſe hårlika utſpringande rötter, dock til måſta antalet vid hufvudroten. De ſtörre dockor beſkrifver han helt runda öfver alt, af en violett röd glänſande färg; på undra ſidan der de äro fäſtade, äro de omgifne af ofvannämnde kalk, ſom beſtår af en tunn men faſt hud, af gråbrun-aktig färg, befäſtad eller täkt med ſandkorn, in-vändigt glatt och glänſande; deſs kanter äro tun-nare med åtſkillige uphögningar, her och der ge-nomſkinlige ſom et tunt horn. Denne kalk be-täcker dockan til $\frac{1}{3}$, och denna är deruti vid botn fäſtad förmodeligen med de 2:ne punčter, omgifne med en uphögd rand, ſom på ſjelfva dockan ſy-nas då den uttages; det minſta ſlaget af deſſe doc-kor, äro lika de ſtörre til färgen, men mera ägg-formige til ſkapnaden, och har man icke funnit någon kalk omgifva dem, ſom de ſåledes lära va-ra utan, och finnas i öfrigt blandade med de ſtör-re dockor. Af deſſe ſmå dockor framkomma ſmå Flyn, til ſkapnad och färg i det närmaſte lika med beſkrifningen i början af denna §. †).

e. I deſſe dockor ligga de, til des de året ef-ter, midſommartiden fullkomligen framkomma, och då förlorar dockſkalet all ſin färg, ſer helt hvitt och genomſkinligt ut, och innan til är det öfver-dragit med en ganſka fin hvit hinna. Det fram-kommande kräket är blodrött med något ljuſare fötter och ſtrödda ganſka fina gulaktiga hår, ſom Schultz beſkrifver det. De ſtörſta hålla 2 lineer i längd och $1\frac{1}{2}$ i bredden, ofvanpå kullrige, inun-der

†) Schultz l. c. p. 140.

der platta, af 11 a 12 leder eller ringlar, af hvilka de tre främsta äro bredast, och på den främsta sitta spröten, som kunna förlångas, förkortas eller indragas, på samma sätt som sniglarne göra med sina horn *).

f. Hanlarverne förvandla sig 3 dagar efter sedan de framkommit utur sin docka, på det sätt: de falla i en orörlighet, hvarefter liksom den alrafinaste bomull våxer småningom öfver dem, och derunder lemna de larvhuden, förvandlas til en *tydelig docka* med tekn til innom slutne vingar och andre lemmar; bukdelen år mörkröd, bröstet blodrött, vingfodren rosenröda, benfodren purpurfärgade. Efter 14 dagar framkommer hanen herutur; dess *hufvud* år mörkrödt med uphögde *ögon* af samma färg; *Spröten* spölike, bestå af 8 leder; *Bröststycket* kullrigt, mörkrödt; *vingarne* af vanligt utseende. *Bälgen* conisk af 8 til 9 leder, mörkröd, den 3:dje och 4:de leden, råknadt ifrån sjelfva gumpändan, försedd med hvar sin hårborste af ganska hvita och glänsande hår långre ån Bålgen, i synnerhet på den första hårborsten, som år ½ linea lång eller hälften så lång som hela kråket. När de rensas verticalt, kunna bägge borstarne åtskiljas, annars ligga de horizontelt eller långs ut åt gumpändan. De lefva endast 4 a 5 dagar; då parningen skall ske, försöker honan sin make med det hon klappar honom med sina framfötter, då hanen rör sina spröt, reser sina vingar och borstar och bemöter henne på samma sätt; hon krymper då ihop

 til

*) SCHULTZ l. c. p. 131. 133.

til et nősta; han rőr henne vidare på flere sått med sin gumpånda, och parningen går főr sig *).

g. Omkring midsommaren sker insamlingen på lerfat, och torkar man dem på lindrig eld, då de gifva från sig en oangenåm och urineux lukt, som rőjer deras flyktiga salt; och på det våxten, hvarpå de håmtas, icke måtte gå ut, nedsåtter man den åter, sedan fårgkrypen blifvit afplockade; jemvål sőker man på stållet i sanden at igenfinna dem, som icke kunna vara fåstade vid plantan. År fårgkrypet stort som en liten årt, mőrk-violett och låter sig lått skiljas från rőtterne: så år det moget, eller år råtta tiden inne at samla det. På en dag kan en person samla 4 til 6 lod och mera, om tilgången år őfverflődig. Samma dag samlingen sker, måste kråken rensas igenom et såll, hvarigenom sandkornen frånsållas, och sedermera torkas de på koleld, som ofvan år nåmnt; andre hafva brukat at lågga kråken i et smalhalsadt kårl eller bouteille, gjutit varmt vatn på dem, afsiladt dem genom grått papper, bredt ut dem och låtit dem torka. Sedan de åro torra, rullar man dem under handen at ofvanskrifne kalk *d*] faller af dem, hvarefter de åndteligen å nyo en gång sållas och rensas. Til et båttre beredningssått har man főreslagit, at genast rifva de samlade dockor med någon saltsyra, hvartil man tagit sig anledning af CHOMEL l. c. der det såges: Bisveilen sondern sie diese Insecten von ihren heutchen, durch ein gelindes drucken, und machen kleine runde klumpen - - - die Fårber kauffen die-

*) SCHULTZ l. c. p. 137. f.

diese farbe in klumpen viel theurer, als in körnern. Åndteligen märkes, at sjelfva fullkomliga kråket hyser på långt när icke så skön färg, som då det är i docka, då det således består af flere färggifvande delar.

b. Färgningssättet med detta kråk består deri, at det samma, torkadt och pulfveriseradt, upkokas en gång i vaten, hvari hvit vinsten blifvit uplöst, jemte dertil gutne några droppar, med tenn tempereradt skedvatn; sedermera lägges ullen eller garnet deri, förut tilredt eller betadt; det får alla de egenskaper i det närmaste som vore det färgadt med concionell. Dock kommer det ganska mycket deruppå an, at färgkrypen äro rena, i synnerhet skilde ifrån et slags fett, som stundom medföljer dem och skadar i färgningen. Til at förekomma sådant, har man gjordt följande försök: man har tagit 5 lod Tandgräs Fästflyen och krossadt dem sönder i en stenmortel til en deg, slagit den i et lerkärl med kokande vaten, hvari den omrördes och blandades samt öfver 2 timar kokades. Sedan detta blifvit aflyst och stått $\frac{3}{4}$ tima orördt, flöt fettet ofvanpå såsom et gult vax, detta afskummades, det öfriga rördes om och silades igenom linnet, hvaruti kråkets hud och sand stadnade, alt samman torkades och vägdes, och befunnos förberörde 5 lod bestå af 3 lod hudar och åtskillig orenlighet, 1 lod fett, 3 qvintin sand och et qvintin extraherad färg, som följakteligen i det närmaste var ren. I anledning heraf, och i anseende til de 19 delar orenlighet, som i desse 5 lod befunnos, då deremot et qvintin concionell anses för ren, det

 är

år, at man fårgar lika mycket med et qvintin concionell som med 5 lod orena Tandgrås fly: har man dragit den slutsats, at Tandgrås Fåstflyet bör hållas 20 gånger såmre ån concionellen; dock gifves den också mycket renare, ån den hvarmed förberörde försök blifvit gjordt, ånda derintil, at 5 lod Tandgrås Fåstfly gifvit et lod extraherad fårg och de, som blifvit öfver eld torkade, gifva mera och vida båttre fårgåmne, ån de, som blifvit af luften torkade. Den försökte proportionen vid fårgningen år: til 4 lod yllegarn eller klåde, ½ lod Alun, 1 lod hvit vinsten, ½ lod i skedvaten uplöst Tenn, och förberörde extraherade Tandgrås Fåstfly fårg efter behof. På siden gifver den ock en god carmosin *).

i. Når man nu eftersinnar, at också concionellen måste åtminstone bestå af hålften hudar, om ej någon annan orenlighet tillika, så lårer förmodeligen de båste Tandgrås Fåstfly kunna såttas i proportion deremot, som 1 til 2, fast man icke gårna velat gå långre dermed, ån som 1 til 16, utan at komma ihog detta senare. Vid början af *1600*, såldes Tandgrås Fåstflyet til myckenhet, så at tull för dem erlades. Men sedermera har denna handel småningom afstadnadt, förmodeligen af samma ordsak, som ofvan år nåmnd (§. 19. a). De såljas nu något endast af Judar, som dock ganska sparsamt drifva handel dermed, oaktadt desse Fårgkryp i all slags fårgning och Medicinskt bruk icke

*) OEHLER Leipz. Schrift. l. c. p. 165. f. 174. f.

ke eftergifva concionellen †). Detta Fårgfly finnes afritadt i anförde *Leipzig. anz.*; åfvenfå har LEDERMULLER det famma aftagit i fine Augen ergötzungen l. t. 32; Men BREYNII figur år båttre.

32. §.

TVEK FÅSTFLYET (SPURIUS): *Honan aflångt äggrund, rödbrun, med ströddа hår, kring sidorne omgifven med bomull. Ungen blekgul.*

Igenfinnas nog talrik i vinkeln af almqviftarne och på de fkott, fom icke åro mer ån 1 til 2 år gamla. Hafva hunnit til deras fulla våxt i Junii och Julii; man finner då en åggformig och kullrig rödbrun kropp af 12 leder, omgifven kring fidorne med en myckenhet hvit ull, man fer ringarne eller lederne ofvanpå, men hufvud, ånda, fidor och fötter dolde af berörde ull. Vid famma tid lågga de fina ågg, hvartil de behöfva flere dagar, och de derutur framkommande ungar, åro Copal fårgade eller blekgula; de löpa några få dagar på qviftarne, då de fåfta fig och ombyta fållan fitt rum, men förlora dock icke fin ftyrka at röra fig, förr ån flutet af April året efter, då de tiltaga i ftorlek, blifva rödaktige, och hvarje led eller infkårning fynes befatt eller kantad med grå hår. Derefter börjar bomullen våxa och tiltaga, åfvenfå deras kropp, fom blifver alt rödare eller rödbrunare, de föda, dö, torkas bort och falla utur fina bomulls nåften. Man har ej mårkt dem gifva någon fårg, ej eller fedt någre Myror

†) BREYN. l. c. OEHLER l. c. Kongl. Wet. Acad. Handl. XX. p. 28.

Myror hos dem (§. 8.), men i det stället ett slags små *mått* eller Acari *).

33. §.

CONCIONELLEN (CARTI): *Honan aflångt äggformig, föga kullrig, rödbrun, mjölig, vid sidorne en dubbel fåll, Fötterne svarta.*

a. Detta nyttiga kryp, hvaraf man gör få många sköna förändringar af rödt och purpur, är det, som efter början af 1500 talet, begynte införas ifrån nya Spanien eller Mexico, och som sedermera så småningom kommit *Kermes*-och *Tandgräs Fästflyen* at förlora deras värde hos handlande, Läkare och Konstnårer, och at råka i ödesmål (§. §. 19. 31. a). Af Americanerne kallas Concionellen *Tuna* eller *Nopal* af växten cactus opuntia, som de kalla *Nopalli*; men af Spaniorerne cochenilla eller Granilla, och blef således et af deras förnämsta handelsämnen. Man veste likvål länge i Europa icke hvad det var, blott at det samlades på en viss växt, och at det bästa skulle vara grått, blandadt med rödaktigt och pudrat af hvitt. Ändteligen berättade PLUMIER år 1692, at det var et Yrfä, som höll sig på Cactus opuntia, fast man icke trodde det, til dess det af flere, och sluteligen år 1714, blef bestyrkt, och man gick så långt i tråtan derom, at man lät besvårja sanningen deraf, och deröfver gifva sig bevis af Notarius Publicus **).

b. Con-

*) REAUM. IV. p. 89. t. 7. f. 1-10. GEOFFR. p. 572.
**) REAUM. p. 87. BREYN. p. 6.

b. Concionellen delas i finare och gröfre; den förra kallas *Mesteqve*, kan hända domestiqve, och den senare *Silvestre*; den förra, eller den så tilsägande hemskötte, gifver mera, och den senare eller den vilda gifver mindre färg. Af berörde växt tager Concionellen sin föda, och om man åter frukten af samma växt, lemnar man en rödfärgad urin. Indianerne plantera växten och tillika Concionellen omkring sina boningsställen, och de inberga sin sista skörd deraf innan den regnaktige årstiden infaller, som tillika med kölden är skadelig för dessa kråk, de afplocka då och förvara i sina kojor tillika en del löf, eller rättare skott af berörde växt med den påsittande Concionellen, som der gifver ungar, dem de åter, sedan den vackra årstiden igen infaller, utplantera. Myror älska äfven at vara i Concionellernes sällskap, utan at man märkt dem göra någon skada; Men deremot finnas andre yrfän, som söka at upäta dem, hvilka Indianerne söka förekomma derigenom, at de draga små fina trådar, liksom Spindelhväfvar, här och der omkring opuntia. Indianern skådar Concionellen tre gångor om året, och afstryker dem med en liten borste, lägger dem i en korg och nedsänker dem i varmt vatn, då de förlora någon del af det hvita mjölet, och synas vara rödbruna, hvarföre de då kallas *renegrida*; eller ock läggas de på mattor och sättas in i en dertil gord och lagom upvärmd ugn, då de mindre förlora af deras gråaktiga eller Jaspis färg, och derföre kallas *Jaspeada*: eller torkas de på upvärmde plåtar, hvaraf de blifva svartaktiga och kallas *Negra* *).

c. An-

*) REAUM. l. c.

c. Andra hafva berättadt, at Indianerne, til förekommande af skadelige Yrfån, ofta men varsamt öfverfara och sopa opuntia med Råf-eller andre ludne djursvansar, som dock synes mindre uträtta. Sedan Concionellerne äro aftagne, skola de ock dödas med aska, eller bäst i kalt vaten, och sedan torkas i skuggen. Man vet at förfalska den bättre Concionellen med blandning af den vilda, och den som blifvit tagen på bergaktige ställen, som altid skal vara sämre. Indianerne göra sig ock sjelfva nytta af Concionellen, och Qvinfolken sminka sig dermed. At den brukas i Europa, egenteligen vid skön-färgerierne, är almänt bekant, och blifver med skedvaten eller urin spiritus til sit högsta anseende bragt *), hvarom KUNKEL m. fl. omständeligen skrifvit. Målare bruka den ganska sällan i olja, något nyttjas den af Lakerare, men i synnerhet brukas den til beredningen af det ägta Florentiner Lacket, som tilredes af Concionell-tinctur med krita och Gummi arabicum, hvilken slags färg tilförene egenteligen blifvit tilvärkad i Florene, och nog af Målare brukas, fast målningar dermed äro mycket ömtålige för solen, som extraherar Concionellen *). Oäkta Florentinerlack tilredes, i stället för Concionell, af Fernbock eller Bresilja, och kostar väl hälften mindre, än det äkta, hvartil få af våre Målare, och ännu mindre Kryddkrämare hitintil vetat ordsaken.

d. Redan år 1587 utfördes med en enda flotta til Spanien 50670 Arober, eller vid pass 1,266,750 skål-

*) CRÖKERUS mahler p. 100. f.

ſkålpund. Det kunde vål icke vara något annat, ån denne Concionell, ſom i nya England kallades Alkermes, hvaraf et ſkålp. i bőrjan derſtådes ſkal hafva gullit 30 til 40 pund Sterling *). Sedermera måſte likvål hvarken pris eller utfőrſel hafva varit ſå ſtarka, ty vid bőrjan af 1730 gaf man allenaſt 21 Livres ſkålp. főr den finare Concionellen. Den ſåndes då i påſſar, af oberedde oxhudar med den ludna ſidan in, ſom vågde vid paſs 130 til 200 ſkålp., och kommo til Spanien vid paſs 700 til 1400 påſſar; och då man råknade hvad andre Nationer tillika kunde utfőra, ſlőt man, at 700000 ſkålp. årligen kommo til Europa af den fina, och 230000 ſkålp. af den grőfre Concionellen, ſom i alt ſkulle gőra et vårde af innemot 6 millioner Livres, hvari Sverige torde deltagit főr 38 a 40000 Livres. På et ſkålp. ſkal gå ungefårligen 65 a 80 Concioneller; den undergår ingen főrvandling och bibehåller altid godheten af ſin fårg, ſom man haft prof på af den, ſom varit 16 år gammal, allena den hålles torr †). Opuntia våxer ganſka lått i våra Orangerier, åfven utan dag, tager minſta rum, emedan den våxer hopkramad på ſidan, hvarfőre ock någre 1000 ſtånd kunna bergas innom et måtteligt Orangeri, och de főrőkas ſå lått, at om man endaſt nedſåtter et blad eller led i jorden, tager den ſtraxt rot. v. Linné har i Upſala haft både våxt och Concionell lefvande, men Trågårdsmåſtaren ſopade bort den, ſåſom en ohyra, honom ovetande **). Főrſők har man ſkolat gort i Eng-

---

*) De Laet Hiſt. Ind. p. 65. 229.
†) Reaum. l c.
**) Kongl. Wet. Acad. Handl. XX. p. 27.

i England, at der plantera Concionellen ††), men huru det ſlagit ut, vet man icke.

34. §.

DRIFHUS FÄSTFLYET (ADONIDUM): *Honan aflångt äggformig, hvit, mjölig, med en uphögd ſtrek långs efter ofvanpå, af 14 leder, med en utnött prick eller liten vårta på hvarje led å ömſe ſidor af den uphögde ſtreken; Gumpen tuklufven. Hanen öfver alt roſenröd, hvitmjölad; vingar och de fyra hårrören ſnöhvita, de 2 hårrören något kortare.*

Är egenteligen hemma i America och Africa; men finnes nu i drifhuſen i Europa på åtſkillige utlåndſka våxter, dem det ſtundom genom ſin myckenhet öfvertäcker. Spröt och fötter äro mörka; imellan de 2:ne ſpetſar, ſom göra gumpen tuklufven, ſitta ſamma hårrör ſom på hanen, och ſynas då man krammar honan, men äro något kortare äfven ſom ſpröten. När hon är färdig at föda, fäſter hon ſig och öfvervåxer henne en ull, aldeles ſom på *Tandgräs Fäſtflyet* (§. 29. b.); hon lägger då gula *ägg*. *).

35. §.

CANARIEGRÄS FÄSTFLYET (PHALARIDIS): *Honan aflångt äggformig, mjölig, hvitaktig eller blekröd; Fötterne blekröde; Gumpen tilbaka ſtött.*

Stort ſom et hampfrö, och har ſit tilhåll på Canariegräſets och andre gräsſlags rötter, der det äf-

††) Breſslauer Saml. 1722. p. 648.
*) GEOFFR. p. 511.

åfven besökes af rödmyran; Men då hon fäster sig för at föda, sker fästningen på sjelfva stråen, och går det vidare aldeles så til som med Tandgrås fästflyet *).

36. §.

MUSÖRON FÅSTFLYET (PILOSELLÆ): --

Skall vara mycket lik Tandgrås Fästflyet, men finnes på rötterne af Musöron; måste dock hos oss vara sällsynt, emedan v. LINNÉ aldrig funnit det mer, än en enda gång †). Flere hafva trodt at det skal vara af samma beskaffenhet och nytta, om icke det samma, som Tandgrås Fästflyet, åfven som ock, at det skal finnas på Herniaria, Pimpinella, *Bokroten* och Melampyrum arvense eller nemorosum, *Skälle* eller *natt* och *dag* **). Andra påstå at det är det samma som Tandgrås Fästflyet, och at det af Landsfolket i Lithauen på samma växt almänt samlas til färgande **), dock skal det på Pilosella gifva sämre och mattare färg. I Sachsen är det så litet sällsynt, at man finner 2 til 3 dockor på en rot af Musöron växten ††).

37. §.

MJÖLON FÅSTFLYET (UVÆ URSI): *Honan rödbrun, betackt med snöhvitt fnugg.*

Är stor som et Risgryn, i förstone rödbrun och glatt, men blifver sedermera besatt öfver alt med

D

*) GEOFFR. p. 512.
†) Kgl Wet. Ac. Handl. XX. p. 29.
**) REAUM. p. 112.
††) SCHULTZ l. c. p. 122. 123. 163.

med hvita krokiga hår, som efter hand våxa och flåtas tilsamman såsom en snöhvit hinna, hvilken åndteligen losnar, så at kråket tyckes ligga innom et hvitt skal. Håller sig på mindre torra, eller något fuktiga stållen på mjölonris stjelkarne nedre vid roten, der den och flere ligga nåstan under jorden eller massan, på understa sidan af stjelkarne. Detta Fåstfly åger innom sig en blodröd saft, som åstadkommer en lika fårg med Concionellen. Det borde derföre nårmare undersökas, och skall omkring Wisby på Gothland finnas det måsta mjölonris, som någorstådes år möjeligt *).

38. §.

AL FÅSTFLYET (Alni) Af andra underdelningen: *Honan åggformig, nogot platt, ljusbrunrödaktig, betäkt med hvitt doft.*

Friherre DeGeer †) har uptåckt detta Fåstfly. Då honorne åro fåstade, utskjutas en myckenhet bomull bakefter, hvaruti åggen låggas, på lika sått som vid *Winranks*-och *Afvenboks-Fästflyen* blifvit anmårkt, hvilka en nårmare undersökning jåmvål torde hånvisa til denne underdelning. Tager man bort berörde bomull under åggläggningningen, skjuter detta Al Fåstfly ut ny bomull, och om man lossar henne, rörer hon sig som förut, men sedan hon slutadt ågglåggningen, dör hon och torkar bort.

Be-

*) Kongl. Wet. Acad. Hand. l. c.
†) Mem. des Inſ. l. c.

Beſkrifning på 2:ne Fjärilar, tagne i Hasſlöf,

Af

PEHR OSBECK.

Fjärilar, ſom merendels ſitta ſtilla om dagen, men flyga om natten, kallas gemenligen i denna orten *Mal*, men annars Nattfjärilar. Många af deſſa finnas ſällan eller aldrig på annat ſätt, än genom maſkarnas upfödande och förvandling. Så förhåller det ſig med deſſa två, ſom här upgifvas, och förmodeligen, ſom Svenſka inbyggare, blefvit förſt uptäkte i Hasſlöf, hvareſt de äro afritade af Studioſus Herr MAGN. LINDGREN. Tab. I. Deſſe Nattfjärilar äro i haſtigt påſeende nog lika; men vid jämförandet af deras maſkar olika, ſom natt och dag. Här af ſes huru nödvändige figurer äro på Inſecter och deras Maſkar, i ſynnerhet på dem, hvars känneteken äro ſvåra at meddela genom beſkrifningar, om de med ſäkerhet ſkola urſkiljas.

PHALÆNA NOCTUA ROBORIS. På Svenſka: EK-FJÄRIL. *Fjäril med boprulladt ſnyte, gröna öfver vingen med et ſtörre ſvart tvärband af kantiga fläckar.* Se Tab. I. f. I. b.

Beſkr: *Snytet* råſtfärgadt.

Hornen trålike, hvite med ſvarta ringar.

Skuldran föga tåſſig, grönaktig med en ſmal krokig tvärſtrek och ſvart kant.

Ryggen ſmutſig med otydeliga ſvarta tvärſtrek.

Magen gråaktig, mycket kortare än vingarna,

Fötterna ſvartſpråklige.

Öfver vingarna åfvan gröna med flere flags fvarta flåckar, hvaraf 3 fvarta tvårband, et ftörre midt på, och 2:ne åt åndan, 2 hvita uphögda ådror, den yttra grenig. Yttre kanten hvit med fvarta flåckar. Inunder mörke, hvitt bråm ytterft med fvarta trekantiga flåckar.

Undervingarne åfvan mörke, hvitagtigt bråm, ytterft med fvarta flåckar; in under hvitaktige med 2:ne tvårband af fvarta flåckar, en nåftan 3kantig midt på.

Masken flåt, fvartbrun, med flåckar, hvita nåftan trekantige imellan brunaktiga lineer. Åter Ekeblad i Junii Månad, går i jorden nåfta månad. Utklåkt i October famma år.

PHALÆNA NOCTUA ALPIUM. På Svenfka Ås-Fjåril. *Fjäril med hoprulladt fnyte, gröna öfvervingar, hvita afbrutna långftrek, 3 tvärband af fvarta fläckar, krokige.*

Befkr: *Snytet* råftfårgadt.

Hornen trådlike, fvartaktige, innerft hvitprickige.

Skuldran grön, föga tåffig med fvarta tvårband och kant.

Ryggen gråaktig med fvarta tvårband.

Magen fmutfig, kortare ån vingarne.

Föttren fvartfpråklige.

Öfvervingarne åfvan på gröna med hvita afbrutna ftrek, et vid yttre, et vid inre kanten. Tre ftörre fvarta tvårband, et vid fåftet, et nåftan midt

på,

på, det andra åt ändan, utom 2 af svarta mindre fläckar ytterst; inunder sotige med hvita fläckar i kanterna.

Undervingarne åfvan på sotige med hvita fläckar i yttersta kanten; inunder ljusare, mitt på vingen et halft tvårband eller 2 svarta fläckar, från yttra kanten til midden, åt ändan mörkare med otydelige tvårband och fläckar.

Masken svart, med 4 til 5 större gula fläckar på ryggen, luden med rödaktiga hår. Tab. I. f. 2. a. Åter i synnerhet boklöf uti Junii månad; inspunnen i Augusti, utkom i Maj, följande året.

En ny Svensk ört,

HYACINTHUS BOTRYOIDES,

AF

J. FLYGARE.

Jag har tilförene uti min Disputation, under Herr Archiatern och Riddaren von LINNÉS Præsidio, upräknat örternas flyttnings sätt ifrån det ena Landskapet til det andra, ifrån det ena Riket til det andra, ja stundom ifrån den ena verlds delen til den andra. Ibland växter äro de, som produceras genom Lökar, de som minst flytta. Wi finna dock, at det låter sig göra. Fritillaria Meleagris har, på Kungs Ängen vid Upsala, intagit et ganska stort fält, sedan en slump fört henne dit ifrån

 Bo-

Botaniska trägården. Hyacinthus Botryoides är den andra hittils bekante utländska löfväxt, som satt sig ned i vårt Rike. Hon fants af mig, år 1772, vid Forsmarks bruk i Roslagen, på en Äng kallad Klockare-hagen, hvaråst den intagit et fält af 60 a 70 qvadrat alnars rymd, och det på en plats, som var öpen för de strångaste våder. Man kan af den vidd, som Hon innehafver döma, at hon ej måtte vara nykommen, och har således för flere år blomstradt där, utan den ringaste ans. För år 1740 var väl på samma ställe en liten trägård; men det lårer icke kunna hindra, at hon nu mera anses som Svensk ört, emedan den förra trägården icke mer gjordt, än beredt denna främlingen en beqvåm bonings plats. Hon har ju uthärdat åtskilliga vintrar, som skolat döda många hennes Landsmänner, jag menar Italienska växter. Den enda skildnad på denna och en cultiverad Hyacinth, var, at denna var något mindre, och då de, som skötas i trägårdar, blomstra så snart snöen afgådt, visade denna icke sin blomma förrän i början af Junii månad. Hon lärer efter all sannolikhet flyttadt ifrån den, för 30 år sedan, förstörde trägården, och satt sig ned på detta tilredde stället, och tycker jag oförgripeligen, at 30 års uthärdade vintrar och skiften af vårt Climat, utan den ringaste ans, bör göra henne förtjent af et rum i vår Flora Svecica.

Utdrag

Utdrag af et Rön, at på ſäkraſte ſättet och i kortaſte tid anlägga Hagtorns häckar, til hägnad omkring åkrar och ängar,

AF

GUST. FR. HJORTBERG.

Då man på vanligt ſått utſår Hagtorns bår, hvilkas frön inneſlutas i tjocka och Stenhårda ſkal, ligga de merendels 2:ne år i jorden, och ibland långre, innan de upkomma, hvarfőr főljande ſått blifvit påtånkt och upfunnit at påſkynda groningen. Hagtorns båren ſamlas ſent om hőſten, ſedan et par froſtnåtter gort kőttet uti dem lőſare. De blandas med torr ſand och blifva deruti liggande 3 veckor eller en månad, i et rum, hvareſt hvarken fryſer eller főr ſtarkt torkar. Mitt i December månad ſkiljas Båren ifrån ſanden, och blandas uti den af Kli eller grőpad Spannemål, főr Kalkoner, Capuner och hőns, til gődning under namn af ſåll, tilredde fődan, hvilken med vatten gőres til en lagom deg, och håraf gifves dem ſå mycket dageligen, at denna főda kan råcka til Martii månads ſlut. Tråcken, ſom under denna tiden faller efter deſſa ſmå-Kreatur, blandas vid hvarje ſamling med något Fårgődſel, och lågges i en fjårding eller annat tjånligt kåril. Denna maſſa rifves up efter fullåndad ſamling, ſå at den ligger lős i kårilet, hvarpå botten fåſtes, och det nedſånkes helt och hållit i en Vattendam, hvareſt det blir ſtående 8 dagar ifrån April månads bőrjan. Kårilet

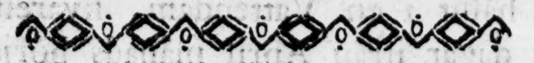
let uptages utur vattnet, och omgifves på alla sidor, en aln tjockt, med ſtråblandad håſtegődſel, ſamt blir ſå ſtående 10 12 a 14 dagar, ſå at frően blifva vål upvårmde, hvarefter ſåningen, på főljande ſått, verkſtålles. En Trågårsſång tillagas, i hvars botten lågges den brukade håſtegődſeln, hvilken ånnu mer blandas med våt och kort halm. Derpå lågges 1 qvarter tjockt af den lőſe mullen eller Trågårds jorden, på hvilken den gődſel-blandade frőſamlingen jåmt utſås, och derőfver riſtas fin ſandmylla, en tum tjockt. Altſammans betåckes, 10 eller 14 dagar, med en halm-matta, och efter et par månader viſa ſig många Hagtorns plantor, hvilka året derpå kunna utplanteras, dår man vil hafva håcken.

Anmärkning härvid

AF

CLAS ALSTRÖMER.

I naturens hushållning tyckes affigten med båren vara, at de ſkola åtas af Foglar och andre Djur, hvilka ſedan igenom ſin tråck, utſå de, i varma magar ſtőpta och til ſkyndſam groning beredda, frőn. På ſådan grund vore jag af den tankan, at den ſamlade Tråcken efter de foglar, ſom åtit Hagtorns bår, endaſt behőfde på vanligt ſått utſås, utan vidare beredning, och at lika ſkyndſam groning hårigenom ſkulle vinnas. Dock bőr genom Rőn afgőras, om denna tankan år riktig eller ej.

Tvän-

Oeconomisk och Botanisk Beskrifning om Höslaget Alopecurus pratensis, *Ängkafle*, *Råggräs*. LINN. *Flor. svec. n.* 50. SCHREBERS *Gram. pag.* 133.

AF

ENGELB. JÖRLIN.

Gråsen utgöra den förnämsta delen af Boskapens och Kreaturens föda, och äro, efter Herr Banco Com. BERGII, och flere lärde Måns utsago, *liksom Hörnstenar, hvarpå hela Boskaps-skötseln beror.* a) Deras antal är ock det största bland växterna, b) men deras odling har ännu litet kommet i bruk hos oss. Utländningarne hafva i senare tider underrättat oss om den otroliga nytta, de erholla af gräsens odling, på upbrukad äng, då en berömmer måst sit Fromental, [Avena elatior], en annan sit Thymothy-gräs [Phleum pratense], och andre sit Ray-grass, [Lolium perenne], med flera; så at man väl finner det alla löna mödan, fast det är svårt säga, hvilket dera är förnämst. Wi hafve ock, i vårt K. Fådernesland, fått et välsignadt förråd på stora och goda Grässlag, som äro lönande och til odling tjenlige, men få eller inga Försök med dem anställdta. Jag holler likväl före, at de Gråsen [Gramina] så väl

 som

a) Se dess Tal om Ängskötsel p. 34-38 &c. Confr. Herr Arch. och Ridd. v. LINN. Amœnit. Acad. f. Agrostographia, §. I. & V.

b) v. LINN. l. c. §. IV.

ſom andra våxter, endaſt meritera Rőn och Főrſők: *ſom altid med begärlighet af Kreaturen ätas, och äro dem hälſoſamme; ſom äro ſtora til växten, at de förſlå, ſom äro perenne, at de, en gång ſådde, uthärda flera år med roten, innan de gå ut igen; och endteligen ſådana, ſom icke fordra alt för mycket enſkildt läge och jordmon*, hvilka endaſt på få ſtällen kunna nyttjas.

De, ſom jag i ſynnerhet trodt hafva deſſa egenſkaper, har jag ock tid efter annan ſamlat frőn af, och ſått de ſamma til årliga Főrſők, ſamt vil hår utſåtta dem, i den ordning de komma fram om året; utan at betaga androm ſin mening om flera våxter, ſom til Ångs-odling kunna tjena: Alopecurus pratenſis, Ångkafle, Avena elatior, Hafregrås, Fromental, Dactylis glomerata, Orchards-grås, Feſtuca elatior, Ångſvingel, Aira ceſpitoſa, Tåckttåtel, Lolium perenne, Ray-grås, Holcus lanatus, Ludd-tåtel, Phleum pratenſe, Thymothy-grås, Bromus giganteus, Långloſta, Bromus pinnatus, Sparrloſta: Och utaf andra őrter [Plantæ] har jag i ſynnerhet ſamlat főljande, til főrſők, ſåſom de båſta efter min őfvertygelſe: Orobus vernus, Nedicago falcata, Linnei hőfrő; Trifolium hybridum, Ång-våpling, Trifolium pratenſe, Rőd-våpling, Lathyrus pratenſis, gula villvicker, Lathyrus latifolius, vill-årter, Lathyrheterophyllus, Wåſtgőta hőfrő, Vicia Cracca, Mus-årter, Vicia dumetorum & ſepium. Piſum maritimum, Sand-årter; ſamt utlåndſka, Hedyſarum Onobrychis, ſainfoin, och Medicago ſativa, Luſerne. Alla deſſa har jag ſått på főrſők, i ſtőrre eller mindre

dre qvantitet, alt ſom jag hunnet ſamla frön, och får nu, til en början, den åran, at inlemna til Wetenſkaps och Witterhets Societeten, hvad jag hittils rönt om det förſta Gråſet, Alopecurus pratenſis eller Ångkaſſen. Denne åger de förr upråknade förmoner, och dertil en annan beſynnerlig, fram för de andra gråſen, at den fråtande Gråsmaſken [Phalæna graminis] måſte lemna detta *c*). Men det ſom måſt recommenderar Alopecurus för de öfrige Gråſen, år, at denne kommer aldraförſt fram om våren, före de andra, och juſt derföre det tjenligaſte, at flere gångor kunna afſlås, på et och ſamma år. *d*) Alopecurus våxer och ganſka frodigt i all ſlags våt jordmon, ja efven i ſandig jord, allenaſt den år mera fuktig och ſidlånd, ån hög och torr. Kort ſagt, den jord, ſom år ſå ſur, at ingen af våra ſådesſlag, ej heller något annat af båttre hö-ſlag derpå kan anvåndas, år juſt den fördelaktigaſte til detta, ſom år deſs ſolum natale, hvarföre ock Herr Arch. och Ridd. v. Linné lårer: *at det bör ſås på kärr eller moſſar, efter vattnets aftappande*; *e*) endaſt dervid mårkes, at icke vatnet ſtår aldeles öfver och bottenfrys om vintern, ty då har jag ſett,

c) Linn. Flora Sv. p 20. Conf. Ejusd. Agroſtograph. §. VIII. It. Bar. Brauner om Åker och Ång p. 143.

d) Jag vet vål, at Poa annua blommar något förr om våren, ån Alopecurus, men år et annuelt litet gräs, knapt et qvarter långt, och har ſåledes icke de egenſkaper, ſom ſökas til Ångs-odling.

e) Flor. Svec. p. 20. Paludes ceſpitoſæ paracentheſi exſiccatæ, hoc gramine ſerendæ Conf. Ejusd. Flor. Oecon. n. 52. ÖL. Reſ. p. 90. 156. Skånſk. Reſ. p. 52, 53. Am. Acad. ſ. Aphon. Uſus Hiſt. Nat. in vit. com. p. 17. §. VI. Bergius l. c. p. 56, 57.

sett, at det på flera sådana ställen dör ut, både der jag sått det, och der det finnes vildt. Wår Alopecurus prat. berömmes för öfrigt af ganska många både in-och utländska Auctorer, *f*) såsom et bland de bästa och förträffeligaste höslag; men det är ock derföre undransvärdt, at ingen, mig vitterligt, gjordt egenteliga Försök dermed, och Beskrifning på sjelfva culturen, då de likväl odlat och beskrifvet flere andra, och långt mindre lönande. Herr Baron BRAUNER *g*) berömmer detta gräset både i torka och våta, och likaledes Herr Ö. L. BOJE i sin H. h. Bok, under namn af Råggräs, som är vår Alopecurus, hvilket jag fick veta hos honom sjelf 1767, på Rudet i Öster-Göthland.

Den Botaniska Theorien, jemte figuren, (Tab. 2.,) utbeder jag mig vördsamligen, at på Latin hårhos få bifoga; men en Oeconom kan ock känna det af följande. Alopecurus är det första stora gräs, som kommer up om våren, så at det ock går i holk, då Lönnen [Acer platan.] begynner blomma. Det hinner derföre at blomma, innan de andre gräsen synas upkomma. I Calendario Floræ infaller dess blomning under Askens löfsprickning, eller aldeles lika med Tulipanens blomning i Trägårdar; men i Calendario vulgari är tiden svårare utsätta, alt efter vårens tidigare eller senare ankomst.

Så.

f) Se SCHREBERS Botanisch - Oeconom. Beschreibung und Abbildung der Gräser p. 135. &c. Herr Prof. KALMS Amerik. Res. Tom. I. p. 380. 418. 439. T. II. p. 12, 13. &c.

g) Se dess Försök om Åker och Äng p. 92. 142. &c.

Såſom et medium kan ſlutet i Maj utſättas. 1775 viſade ſig förſta blomma d. 19 Maj, och högſta blommingen continuerades til månadens ſlut; och 1776 gick han förſt i blomma d. 26 Maj, och continuerade in i Junio; men viſt är det, at både blomming och fröns mogning fullbordas innom 30 dagar. Teken til mognad är ock det, at axen blifva ljuſare, ſtjelkarne gulna, och öfverſta frön begynna falla af, ſåſom toppen på fig. 7.

Deſs högſta mogning inföll 1775, ifrån d. 23 til d. 30 Junii, då altſammans var moget, och en ſtor del affallet; men 1776 kunde det icke förr afſkåras, än något fram i Julio, då det begynte i almänhet mogna ifrån d. 7 i ſamma månad. Tiden at ſamla detta frö, blir ſåledes ſtrax efter midſommarn, då jag efven 1775 d. 26 Junii, afſkar til några ſkåppor deraf; eller ock i början af Julius, då det d. 8 til d. 12 var aldeles moget 1776, och inbergades.

Båſta ſättet härtil, är at bruka en ſädesſkära, hvarmed öfverſta topparne eller axen inſamlas förrän Gräſet afſlås til hö. Deſſe axen måſte genaſt utbredas på loga eller loft, at torkas en 8 eller 14 dagar: ty om de ligga et dygn i en ſäck, ſå taga de otrolig hetta til ſig. Under ſamma torknings tiden falla de måſta frön af axen, när man en gång om dagen omkaſtar och vänder dem, eller ock lindrigt tröſkas, då halmen afriſtes med en kjufva eller Trågaffel, och frön falla på botten, ſamt med en rifva vidare renſas från gröfre ſmolk, och ingen mera rening behöfva; utan förvaras i ſäckar.

Den

Den ſom nu har en ſådan jordmon, ſom förr ſagt år, kan med ſtörſta nytta och minſta koſtnad förvandla honom til den hårligaſte Ång, med detta höfrös ſående. Störſta mödan beſtår likvål deri, at jorden måſte nödvåndigt vara upplögd, eller ock moſſan på något möjeligt ſått uprifvas, at frön kunna nedmyllas och gro. Wid ſåningen mårkes, at den bör ſke i ſtilla våder, och på det ſått, at frön vål blandas med lika ſå mycken våt ſand, men utſås likvål ſå tjockt ſom ordentelig ſåd; emedan man, i detta ſlaget, icke år ſåker, at mer ån hålften af fröet år dugeligt. Orſaken hårtil år en liten larv eller maſk ſom kryper in i Corolla, och utſuger margfaldiga frön, innan de blifva mogna. Detta ſkade-djurets hela långd år ej ſtörre, ån halfva bredden på et Rågkorn, och deſs tjocklek eller bredd 4 gångor mindre, til fårgen citron-eller Saffrans-gul, men ſå liten, at man med blotta ögonen knapt ſkulle anſe honom för et lefvande djur, om icke deſs krypande rörelſe rögde ſådant. Jag har ſamlat åtſkilliga larver deraf, til at utklåckas, at få ſe hvad Inſect deraf blir, men det har ånnu icke lyckats. Samma larv har jag ock funnet i Corolla på Feſtuca elatior, men mycket ſparſammare. Alla de frön jag öpnat på Alopecurus, uti hvilka denne maſken funnets, hafva varet fördårfvade, ſom ej kan ſynas utanpå; emedan detta frö har den natur, at det icke ſlåpper kårnan ifrån angnarna, utan både Corolla och Calyx följa, och fås med ſjelfva fröet, då det år moget, ſådant ſom fig. 7. *iii* utviſar.

Så

Så snart fröet är sådt, nedmyllas det genast med en harf, hvarefter det gror innom 14 dygnet, om jordmon och våderlek är tjänlig; men i annor händelse kan det ock ligga mycket längre, och de frön, som ej blifva nedmyllade, utan komma at ligga ofvan på, dröga aldra längst at gro.

Angående såningstiden, så kan detta höfrö utsås både höst och vår, allenast med höst-sådet ej dröjes öfver Augusti månad; men jag har dock funnet, at vår-sådet är altid säkrast, och at det är bättre så det tillika med Hafre, än blott höfrö allena, hälst i medio April, så snart jorden är redd och myllig, men hvartdera sås för sig, och nedharfvas alt på en gång, ty hafren växer fortare och skyler det för skarpa våder, samt stark solhetta och torka, som aldramäst skadar, för hvilken ordsak efven W. Societeten i Bretagne påstår om sit Fromental, at det likaså bör sås med hafre, *h*) hvilket D. SCHREBER *i*) efven bejakar om detta, och många flere säga det samma om andra Höfrön. *k*) Jag har likväl mäst sått det ensamt, af fruktan at hafren blefve et ogräs för höfröet, men erfarenheten visar helt annat, emedan höfröet, såsom alla andra perenna, blir så ganska litet och spädt hela det första året, då det endast behöfver rota sig, at dess växt icke kan trängas af hafren

h) Conf. BERGII Tal pag. 51.

i) Se dess Beschr. u. Abbild. der Gräser pag. 138.

k) Se MORTIMER om Sain-foin, Raygrass, Luserne &c. ARTH. YOUNG Course of Experimental Agriculture, L. 1770, Vol. II. Book V. of artificial Grasses. Du Hamel de Monceau, af Hr. TULL, om Lucerne &c. E. SALANDERS Gårds F. Instruct. p. 283. 286. 289.

hafren ofvan jord, och man icke heller kan vånta någon skörd deraf. Deremot är annat smått ogräs, såsom Wassarf [Alsine media] med flera, som lägga sig tät ned på jorden, mycket mera skadelige, *l*) hvilka efven Hafren tuktar, at de ej få aldeles öfverhand, samt betalar besvåret för första året, och gräset de följande; dock bör han ej sås för tät, och, i fall han skulle lägga sig, genast afhuggas omogen til hö.

Härjemte bör jag ock korteligen anföra de Försök, jag härtil gort med detta Höfrö, hvarpå denna lilla Beskrifning är grundad. 1769 sådde jag Alopecurus om hösten midt i Augusti, som riktigt grodde, och visade brodden före vintern. Följande våren 1770 sådde jag å nyo af samma frö, vid det förra, hvilket väl senare upkom, men sist på hösten stodo begge delar lika frodige. Detta står ännu på stället i god växt öfver 6 år, utan at någonsin varet gödsladt. 1774 fick jag tilfälle samla mera frön, och sådde deraf, följande våren i Maj, 2 kappeland, utan blandning med hafre; men den starka torka med hetta, som infföll derpå, förorsakade, at mer än halfparten som grodde, förtorkades igen, och dödde ut; och det som lefde, gick det året hvarken i stjelk eller frö, men 1776 gaf det, fast glest, fulkomliga ax med frön. 1775 samlade jag åter mogna frön i slutet af Juni, och sådde genast d. 6 påföljande Julii 2 skeppor deraf, hvilket grodde dels på 9, dels 11. til 16 dygnet, men hant i sena hösten knapt et qvar-

l) Jemf. K. Wet. Acad. Handl. 1744. p. 237. 241.

qvarters långd; utan lade sig ner til jorden, och visste det året hvarken stjelk eller blomma. Följande året 1776 stod detta i Maj, ganska vackert, samt begynte gå i holk d. 9 följande Junii, och blommade långre fram i samma månad, senare ån den andra, men så klent, at inga frön deraf kunde samlas första gången. Om hösten 1775 mot slutet af Septemb. sådde jag åter Alopecurus på et annat stålle, som ock grodde i följande October mot et fingers långd, och stod sedan hela vintern grön; men följande våren 1776 sköts mer ån hålften up ur jorden i tjål-låssningen, samt låg liksom kullslaget ofvanpå mullen; emedan det var försent sådt, och ej nog hunnet rota sig före vintern; så at största delen dödde ut af vår-naren och påföljande torka. Sistl. vår sådde jag Alopecurus på åtskilliga stållen, dels med och dels utan hafre, i början, medio, och slutet af April. Det som såddes d. 2 April, begynte först gro och visa brodd d. 8 påföljande Maj; emedan hela månaden var ganska kall, fast det nog regnade; men det som såddes d. 19 April, upkom d. 10 Maj, och det som såddes d. 29 April, gick almånt i brodd d. 16 Maj. En upodlad Ång med detta höslag, bör 3 gånger om året afslås, nemligen första gången under eller ock straxt efter dess blomning, vid Juni början, och innan frön mogna, då stjelkarne blifva stråfva. Jag har ock sedt det på några stållen så frodigt, utan all odling, at det måste afslås 2 gångor om året; emedan det aldeles lagt sig ned som såd, under sjelfva blomnings-tiden. En månad derpå, eller mera, efter jordmon och våderlekens beskaffenhet, har gråset vuxit til lika högd igen, då det

E straxt

ſtraxt bőr afſlås; ty om det ſtode ån långre, blir det dock icke ſtőrre, ån til den hőgd det hade i blomningen, hvilken ock főrnåmligaſt ankommer på en god gődning under főrſta ſåningen; då den 3:dje ſlottern ej heller ſlår felt, ſom paſſas efter omſtåndigheter och godtfinnande.

Den főrſta ſlottern af detta gråſet lider aldrig misvåxt af vår-torkan; emedan det redan hunnet i våxt, innan vår-muſten år uttorkad ur jorden. Hvad detta gråſets odling i ſynnerhet kaſtar af ſig, med det mera, ſom vid deſs egenteliga főrhållande bőr yttermera obſerveras, torde jag en annan tid, főr Wetenſkaps och Witterhets Societeten, få den åran upgifva.

EXAMEN FLORIS: VID. TAB.

Cal. Gluma bivalvis *aa*, uniflora; valvulis ovato-lanceolatis, concavis, compreſſis, æqvalibus.

Cor. Monopetala *b*, univalvis; valvula concava, plicata, compreſſa, longitudine calycis, apice nuda, baſi ariſtata. Ariſta *c*, dorſalis, flore longior.

Stam. tria *d d d*; filamenta capillaria, corollâ longiora. Antheræ utrinqve bifurcæ.

Piſtill. Germen *e*, ſubrotundum. Styli duo *ff*, reflexi, calyce longiores.

Pericarp. nullum, ſed Corolla *g*, ſemen includens.

Semen *h*, unicum, ſubrotundo-ovatum, compresſum, corolla & calyce tectum. Conf. LINN. Syſtem. Veget. ed. XIII. p. 70 92. Gener. Plant. ed. VI. pag. 33.

Figg.

Figg. 1. En ſtjelk af Alopecurus pratenſ. med ax och Lőf i naturl. ſtorlek.

2. En Blomma, [flos florens] i naturl. ſtorlek.

3. Denſamma under Microſcop őpnad, med partes fructificationis, efter Litt. *a b c* &c. faſt hon aldrig őpnar ſig ſå ſjelf af naturen, utan blommar altid tilhopa-ſluten; då Corolla och Germen icke ſynas.

4. Stamina och Piſtillerna i microſcop, uttagne ur Corolla főre blomningen.

5. Corolla med Ariſta dorſalis, i naturlig ſtorlek.

6. Et Frő, i naturlig ſtorlek, uttaget ur Corolla.

7. Et moget axfåſte, ſom viſar huru blommor och frőn ſutet, alt i naturlig ſtorlek.

Tvänne Geometriſka Theoremer, beviſta

AF

CARL HENRIC BUNDY.

Inprimisque hominis eſt propria
Veri inqviſitio, atque inveſtigatio.

CICERO.

HUGENIUS anfőrer uti ſin Dioptrik, 14:de ſidan, et Geometriſkt theorem utan bevis; men ſåger tillika, at EUTOCIUS vål beviſt detta theorem uti ſina Commentarier; men at FR. SCHOENIUS gifvit et vackrare bevis derpå. EUTOCII bevis har

 jag

jag mig bekant; men kånner icke den nåmnda SCHOENIUS: hvarföre jag upsökt öfver detta theorem det bevis, som hår nedanföre skal anföras, hvilket år aldeles olikt med det, som EUTOCIUS gifvit.

Åfvenledes får den åran, at inlåmna et geometriskt bevis öfver den annars bekanta parabolens egenskap, som Herrar LE SEUR och JAQUIER anföra uti sina uttolkningar öfver NEWTONS Grunder, 1 Tomen, sidan 145.

THEOREM.

Fig. 2. (Tab. 3.) Om en råt linea AB så skåres uti C, at AC år större, ån CB, och utdrages til D, så at $AD:DB = AC:CB$; och man på CD, såsom diameter, upritar en cirkel CED, på hvilkens peripheri punkten G tages efter behag, och til den samma drager råta linierna AG och GB; så år $AG:GB = AC:CB$.

Bevis. Ifrån cirkelens centrum F drag råta linien GF och sammanbind GC. Utur punkten B upråtta emot CD en perpendiculår BE, som råkar omkretsen uti E; så år AE en tangent til cirkelen. *a*) Drag EF. Fördenskul år $AF:EF = EF:FB$, det år, $AF:FG = FG:FB$. Fördenskul år $\Delta AFG \backsim \Delta BFG$, $\Lambda BGF = \Lambda GAF$; men $\Lambda GCF = \Lambda CGF = \Lambda GAF + \Lambda AGC = \Lambda BGF + \Lambda CGB$, hvadan $\Lambda AGC = \Lambda CGB$, och följakteligen $AG:GB = AC:CB$. *b*) H. S. bevisas.

LEM-

a) Lem. 2. Hausens Con. Sect.
b) 3. Pr. 6. B.

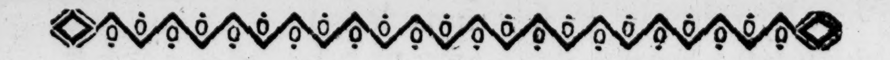
LEMMA.

Uti en parabel år chordan til kröknings-cirkelen lika med parametern. Denna satsen bevises på flera ställen. Se, om behagas, comment. öfver NEWTONS Principier, 1 Tomen, 1 Sectionen.

THEOREM.

Fig. 3. Låt PAX vara en parabel, hvars brännepunkt år S, PH en tangent uti dess punkt P, DP vinkelråt emot tangenten, och råka axeln uti D; så år bögnings radien $Pr = \frac{DP^3}{4AS^2}$.

Bevis. I följe af Parabelns natur år $HS = SP = SD$; drag ordinaten PO til axelen, så år $DH:PD = PD:DO$, det år, $2SH:PD = PD:2AS$, $\frac{PD^2}{2AS} = 2SH$. Låt krökings-cirkelen skåra diametern PM uti M; så år $PM = 4SH$, (Föregåend. Lem.). Nu år $\Delta PMG \backsim \Delta PDO$, derföre år $PD:DO = PG:PM = 2Pr:4SH = Pr:2SH = Pr:\frac{PD^2}{2AS}$; hvadan $Pr = \frac{PD^3}{4AS^2}$. HSB.

Beſkrifning på Sciurus Bicolor, *et nytt Species Ikorn, från Java, inſänd*

AF

ANDREAS SPARRMAN.

Oeconomie Directeuren Herr M. Staaf tillåt mig benågit at beſkrifva denna ſort Ikorn, efter en upſtoppad, och förvarad uti deſs vackra Natural-ſamling i Götheborg. Det år det ſamma djur, ſom finnes nåmnt i Götheborgſka tidningen Hvad Nytt? ſåſom lefvande fångad i Java, af våra Svenſka Oſtindiefarare.

Framtänder, 2 vigglika i öfre kåften allenaſt i behåll; de i undre voro genom vårdſlös upſtoppning förmodeligen förlorade.

Bakföttren hade 5 tår, förſedde med lika många vaſſa och ſkarpa klor.

Framföttren hade allenaſt 4 ſådane, men den 5:te, ſom år ſvarande mot tummen, var helt kort och förſedd med en tämmelig ſtor och Rundad nagel, liknande naglar, ſom Apor och Lemures åga.

Längd och Storlek. Från Nåſans ſpets til ſvantſens början var 12 tum, och ſvantſen hade juſt ſamma långd med knapt mer ån tums långa hår och Rygghåren knapt tums långa.

Färgen, 2 ſlags, Ljusbrun och ſvart

1:o *Den Ljusbruna* eller rölliga ſtötande på Råf, [Fulvus] ſträcker ſig allenaſt öfver undre delen af halſen, undre kåften, Bröſtet, undre eller inre ſidan

dan af Framlåren och Frambenen, Buken ſamt juſt 2:tredjedelar af ſvantſen, råknad från deſs ſpets.

2:o Svarta Färgen innefattar alt det öfriga af Djuret, ſåſom hela öfre och yttre delen från nåſan til och med den tredje delen af ſvantſen, ſom år nåſt kroppen, ſåleds åfven ögnelåcken, öronen, yttre delen af framföttren, eller om man må kalla dem armarne, håndren, jåmte flatan af dem; Bakföttren åro helt och hållit ſvarta, både på lår och ben, ſå vål på deſs inre, ſom yttre ſida.

Öronen voro litet mer ån half tum långa, något ſpetſiga med helt korta och ganſka ſvarta hår på ymſe ſidor.

Skiägghåren 2 a 3 tum långa, ſvarta.

Toppen, eller ytterſta åndan af flere hår på hufvudet och ſidorna af Ryggen, åro nogot rödaktiga, och vid nogare påſeende befinnas alla de ljusbruna. håren, på ſvantſen, at vara helt ſvarta til deſs nedra tredjedel, nårmſt hullet.

Som Inbyggare af ſå varmt climat, ſom Java, har denne på långt når ej fått ſå yfvig påls, ſom vår Svenſka Ikorn. Til ſin fårg och ſin tumme år han vål åtſkild från de XI ſlagen, nåmnde i Syſtema Naturæ, åfven de 17 beſkrefne uti Herr Pennants Synopſis of Qvadrupeds.

Beſkrifning på Inſectet Cynips Inanita,

AF

ERIK ACHARIUS.

Under mit viſtande i Gefle förledne ſommar, hade jag den lyckan, at ibland andra, finna twånne Inſecter af det ſlägte, ſom Herr Archiatern och Riddaren v. Linné kallat Cynips. Deſſe ådrogo ſig ſtraxt en nogare upmärkſamhet, för deras nog ſkiljaktiga ſkapnad från ſine ſlägtingar. Jag fant wäl et af dem en gång förut uti Upſala vara funnit, men det andra år, ſå mycket jag vet, icke förr bekant.

I den förhoppning, at Wetenſkaps och Witterhets Sällſkapet icke ogunſtigt ſkulle uptaga, om jag begärte et litet rum för deſſe Inſecter uti Deſs Handlingar, har jag vågat, på dem härmed öfverſända ritning med nödig beſkrifning. (Tab. 4.)

At deſſe höra under Cynips ſlägte, tyks ſkapnaden någorlunda viſa, ehuru gadden antingen varit gömd, eller aldeles är borta på dem jag fådt, och efter Herr Archiater v. Linné fört den ena, ehuru nåſtan oſäker om deſs rum, til Cynips, måſte den andra, för ſin likhet med den, icke ſkiljas därifrån; men antingen det nya, är det förr bekanta Inſectets varietet, eller det ſednare det förras, är mycket oviſt, at ſäkert kunna faſtſtälla, ſå wäl ſom, om blott ſkilnaden är på könet, hvilket dock ſynes mindre troligt, aldenſtund den Cynips inanita jag träffat, är aldeles utan gadd, och

och man fåleds med temmelig vifshet kan förestålla fig vara hanen. Nogare rön fkulle åfven vifa, om man kunde tro, at det nya Infectet utan puncterne vore ibland neutra, hade man fig allenaft bekant, om åfven Cynipedes, eller åtminftone deffe, på något fått, fåfom Myrorna, lefde i famfund, eller några af dem vore på detta fåttet fkilde från alt kön.

CYNIPS (*inanita*) nigra, abdomine uniarticulato antice utrinque macula feneftrata, pedibus ferrugineis.

Habitat Upfaliæ, Gevaliæ.

Defcriptio. (Syft. Nat. p. 920 n. 19.) *Corpus* magnitudine Formicæ rufæ.

Caput atrum maxillis parvis.

Palpi triarticulati, filiformes.

Antennæ fetaceæ, articulis vix manifeftis ultra XX, corpore breviores.

Thorax rugofus, fcabriufculus.

Abdomen oblongum, obtufiffimum, nigro-opacum absque ulla incifura, tenuiffime longitudinaliter rugofum, teretiufculum, fubtus excavato-fornicatum, ac fi vifceribus deftitutum; macula diaphana, albida, utrinque verfus bafin.

Aculeus (in meo fpecimine deeft, an mas?) exfertus, rigidus, recurvatus, vix abdomine longior.

Pedes ferruginei, exceptis bafi femorum & tibiis nigris.

β) (*impuncta*) C. nigra, abdomine uniarticulato immaculato, pedibus pallide ferrugineis.

Habitat Gevaliæ.

Descriptio. Omnia ut in præcedenti, sed maculæ abdominis omnino desunt, *Oculi* obscure ferruginei. *Pedes* etiam, cum tibiis, pallidiores, alias simillima.

Explicatio Figurarum.

Fig. 1. Insectum magnitudine naturali a tergo.
2. - - - Microscopio auctum
3. - - - - - - - - ad latus visum.
4. Caput lente adspectum.
   a) Basis & articulationes antennarum.
   b) Macula frontis obcordata glabra.
   c) Maxillæ.
   d) Palpi pone maxillas.
5. Abdomen in
   a) Supinum, ut excavatio videatur.
   b) Maculæ pellucidæ in Cynipede inanita.
6. Unus pedum posteriorum, cujus
   a) Basis fere trigona.
   b) Femur.
   c) Tibia, aculeo parvo introrsum armata.
   d) Tarsi articuli V, unguibus minutissimis.
7. Ala. a) Superior, b) Inferior.

Be-

Beskrifning och Berättelse om LACERTA GEITJE, *en obekant och giftig* ÖDLA *ifrån Goda Hopps Udden*,

AF

ANDREAS SPARRMAN.

Vi klaga ofta öfver et bistert och omildt Climat i vårt Fådernesland; det år ock i sanning ej det blidaste. Icke destomindre har det onekeligen sina egna och stora förmåner, som nogare vågde och jåmförde med andras, torde tåmmeligen jåmt balancera med dem. Man har i synnerhet fattat nog stora tankar om det Capska Climatet, och jag har hört Götheborgs boar af Patriotisk vålmening önskat, at kunna byta jåmnt om jåmnt med sitt. Kunde detta verkstållas, vist finge man då i Götheborg dricka Constantia och andra viner af egen Pråss, plåcka Drufvor, Citron, Pomerants &c. utur egna tåppor, se Fåra-hjordar med breda af Fett flera marker tunga, svantsar, vallas af sina Herdar och Herdinnor kring kjårringe-Bergen, &c. Men jag får erindra, at man ock, på köpet, finge en ansenlig mångd Scorpioner, ormar, odjur och, ibland annat, denna ohyggligt giftiga Ödlan Geitje. Til lycka förförer sig den ej gerna. Olyckan af dess bett plågar dock hånda ibland. Man dör vål ej straxt, men olyckligen, man har alt för lång tid at bereda sig til, och afvagta en begårlig död, under det man måste, för halft eller helt år, framhårda et uselt lif, då emed-

emedlertid ſtycken af kroppen dö, och bitals, med röta och ſtank, falla bort. Af flera och många berättelſer, jag på olika ſtällen ſamlat om detta giftiga kråk, ſå anſes bettet för oboteligt och ſjelfva Ödlan med yttérſta faſa. Et enda exempel allenaſt viſte en Landtbo ALOVEN SMIDT, boende vid Goorees Rivier åt Roodeſapds kanten, anföra: det en ſlaf ifrån Oſtind. öarne af dem, ſom i Cap kallas Buguneſer, haft den lyckan at änteligen bota en Slafvinna för denna, likſom et ſlag Spetälſka, af en Ödlas bett. Nämnde ſlaf hade varit mycket rygtbar för ſin kundſkap om örter och ſiukdomar; men gort en hemlighet af ſina Botemedel, ſå at man ej viſte, hvad han brukat, utom Citron eller Pomerants, hvarmed han ibland ſkolat förbinda ſåren. Han var nu död, men ſlafvinnan troddes än lefva och vara i tjenſt en 9 a 10 timmars reſa derifrån. Saken förtjänte at närmare kjännas och efterfrågas. Närmaſt Staden Cap lärer ej Ödlan finnas, utan i ſynnerhet i ſådane torrare diſtricter, ſom i Cap kallas Karrow-Feld, efven uti Strandprovintſen Sitſikamma. Ödlan är allmännaſt känd under Hottentots namnet 'tGeitje. Man obſerverar at ſmälla med tungan emot gomvalvet, vid uttalandet af det apoſtropherade 't och förſta ſtafvelſen Gei-, annars ſkulle ingen förſtå hvad man frågar efter. Man tage ſig til vara at ej, i ſtället för 'tGeitje, ſäga 'tNeitje, ty det ſenare betyder et litet Skinförkläde, ofta mindre än $\frac{1}{4}$ ark papper, ſom brukas af Hottentotts flickorna, i ſamma affigt, ſom Eva bar Fikonalöfven. Jag vet ej viſt, om jag ſett denna Ödla lefvande, om icke förmodeligen det varit den ſamma, jag på-

påminner mig en gång, vid varma badet, akter Hottentots Hollandsberg, rullat i et ſtycke papper och gömt i min ficka, ännu ovetande, hvad för giftig ſkatt jag förvarade, och åter til min ſtora harm fant mig förlorat, vid uprifvande af Papper til förladdning. Uti Sitſikamma, der den plågar finnas til anſenlig myckenhet, under ſtenar, och vid Strandfåltet uti en ſort ſtor Landsſnäcka, ſökte jag den nu förgåfves uti Februarii månad. Derföre har jag måſt nöja mig med at beſkrifva den efter en medbrakt förvarad i Spiritu vini.

Storleken; ſom ritningen utviſar, knapt 3 tum lång. *Stjärten* något kortare, än kroppen.

Färg, *Vitaktig* under hakan, frampå halſen, buken, inre ſidan af tår, ben och Låren; men *Mörkaktig* och litet ſpräklig är alt det öfriga af kroppen, utom *Ögonen*, ſom voro *Blå* med hvit pupill.

Kroppen ſerdeles ofvanpå täkt ej med fjäll, utan helt ſmå hopgyttrade papiller, hvilka på ſtjärten äro nogot ſtörre och ſpetſade. Under och i kanten af undra maxillen, är en rad med ſtörre och platta papiller liknande fjäll, af ſamma färg, ſom ſjelfva undra käften, men en liten mörkaktig fläck midt på hvardera. De medlerſta eller främſta af dem äro ſtörre, in alles til antalet 12 a 14.

Svantſen, mycket ſpetſader mot ändan, mycket tjock och likſom upſväld på deſs medlerſta del, och ej ſtort ſmalare, än ſjelfva kroppen; närmaſt den och vid ſin baſis något mera hopdragen.

Tår

Tår, 5 ſtycken på både fram och bakfötter, men utan naglar eller klor; Geitjen torde ſåledes vara allenaſt en larv, ſom har at undergå förvandling och antaga helt annat utſeende, innan den blifver fullkomlig Ödla och med klor; hälſt, efter berättelſe, ſvantſen faller lätt af genom allenaſt liten våldſamhet, och då ſkall utſilas en Materia lik gult vax. Geitjen ſades äfven allmänt vara ſenfärdig i ſina rörelſer.

Frågan, *Huruvida Landthandel för et Rike i gemen är nyttig eller ſkadelig, och i hvad mon den bidrager til induſtriens uplifvande eller aftagande*, *a*) är af mycken vigt at beſvara, och ſjelfva ſaken ännu vigtigare, at, til et Samhälles ſanſkyldiga nytta, viſligen ſätta i utöfning; ty ſå länge den ena människjan behöfver hvad den andra utur jorden, bergen eller vatnet framdrager, eller förädlar, är Handel oumgängelig; och ju närmare Handelsrörelſen är lämpad efter både köpares och ſäljares inbördes beqvämligheter; ju lyckeligare gör den et Rike.

Landthandel är, *Warors köpande och ſäljande på Landet.* Den upgifna Frågan, rörande detta ämne, är aldeles oinſkränkt, och bör, i följe deraf,

a) Detta är det præmii-ämne, ſom W och W. Samhället upgaf år 1775. Författaren til detta Svar, ſom belöntes med et Acceſsit, är V. Lectorn S. KLEFWERSTRÖM.

af, med Allmånna ſatſar beſvaras, utan afſeende derpå, at hvart och et Rike i verlden har ſina egna naturliga egenſkaper, och hvart och et Folkſlag ſina ſeder, och ju nårmare den Lagſtiftande Makten kan låmpa Lagarne derefter, ju hålſoſammare åro de; ty de Lagar gőra ofelbart et folk ſållaſt, ſom åro ſå beſkaffade, at det lika ſom af ſig ſielft, och utan afſeende på ſtraff eller belőning, år den laglydande hopens nytta och főrdel at ſkicka ſig efter Lagens főreſkrift. Skulle man afpaſſa ſvaret på den framſtålda frågan hårefter, i betraktande af hvart och et Rike eller Samhålle ſårſkildt; ſå nődgades man gőra en ſårſkild critiſk beſkrifning őfver hvart och et Rikes invertes Hushållning i detta åmne; hvilket blefve alt főr vidlyftigt, och ånnu vidlyftigare, om man ſkulle deraf draga, och gőra tilåmpning af, hvad ſom kunde ſynas nyttigaſt főr något viſt Rike.

Oagtadt all mőgelig olikhet imellan Riken eller Samhållen, finner man likvål oſtridigt den likheten imellan alla, at det ſamma, ſom blodet år i kroppen, år Handelen i Riket; och ju jåmnare och otvungnare rőrelſe både det főrra och den ſenare åro uti, ju ſtőrre år hålſan och vålmågan. Huru mycket bidrager icke det til en beqvåmlig och főrnőgd lefnad, at hvar och en, utan főr mycken tidſpillan och beſvår, kan főrvandla hvad han hafver til őfverlops, uti något annat, ſom han nődvåndigt behőfver, eller főr penningar ſålja hvad han kan och vil umbåra, och kőpa hvad han tarfvar? Et muntert ſinne och idoghet blifver, hos hvar ſundt tånkande, frukten

ten deraf; då deremot tvång och ſaknad i deſſe delar, föder ledſnad och tröghet. Och på denna grund vågar jag ſäga, *at Landthandel är nyttig, och bidrager til Induſtriens uplifvande*. Vil jemväl bjuda til, at upgifva de ſkäl och bevis, ſom ſynas ſtyrka den ſatſen, och underkaſtar dem andras mognare granſkning.

Innan Jag ſkrider til beviſen, vil jag blott nämna, at jag tager för en afgord ſak: förſt, at det voro orimmeligt at förbjuda Landtmannen ſälja ſin vahra, och köpa hvad han behöfver, i hvilken Stad han finner ſin bäſta uträkning dervid. Sedermera, at Landthandel förbjuder ſig ſielf nära omkring Städer, emedan Landtmannen der kan, utan ſärdeles tidsſpillan, ſälja hvad han hafver at aflåta, och köpa hvad han behöfver. Frågan rörer ſåledes förnämligaſt de orter, ſom äro längre ifrån Städer belägne. Nu til beviſen.

Första Beviset.

Hvar och en lärer utan ringaſte tvekan medgifva, at lätt afſättning med vahror och arbeten ökar både flit och omhogſan, at frambringa alt mer och mer deraf. (Vi taga för afgordt, at ju bättre vahra, ju ſnarare och förmånligare ſäljes hon). Alt hvad ſom bidrager til lätt afſättning med handelsämnen, måſte ſåledes vara nyttigt för et Rike, och bidraga til Induſtriens uplifvande. At Landthandel bidrager til lätt afſättning, behöfver ej mer bevis, än jämförelſen emellan de olägenheter, det tränget förer med ſig, at vara nödſakad,

kad, at antingen föra sin vahra til någon långt aflägsen Stad, eller låta henne ligga oförsåld tils någon marknad infaller; och förmån, at utan tidsspillan och väntan få sälja henne hemma. Mångens behofver, som ofta ej tillåta at vänta på marknader, göra, at han nödgas lemna ganska angeläget arbete hemma, och resa flera mil til någon Stad med sin vahra; och om då dertil händer den olägenheten, at han nödgas sälga henne til vanpris, så framt han icke vil antingen lemna henne oförsåld i Staden, eller föra henne hem igen, och då antingen sakna, eller borga (om han har Credit) hvad han, til sin förnödenhet behöfver at hemta hem med sig; så ser väl hela verlden, at en sådan handelsrörelse hvarken upmuntrar Landtmannen til flit, ej heller bidrager til frisk affättning för Handlande och Handtverkare i Städerne; hvilken senare nödvändigt ökes, om de handlande och handtverkare hafva frihet, at genom sine utskickade eller Commissionairer sälga sine vahror hvar de villa och köpa hvad de tarfva, ty lätt tilfälle gör, at mången köper, det han, åtminstone på lång tid, ej annars hade köpt, hvaremot han sättes i förlägenhet, at genom flit åter förverfva sig hvad det köpta kostade. I betraktande häraf, lärer det vara ostridigt, at Landthandel, igenom det han bidrager til lätt affättning, är en driffjäder til flit och industrie.

Exempel tjäna väl i allmänhet mer til uplysning, än bevis; men då det, som igenom en långlig erfarenhet hos flera folkslag är utrönt, lägges til Theoretiska bevis, och träffar med dem

 alde-

aldeles in, så kan man taga saken för afgjord. I sådan afsigt vil jag blott nämna, at fri rörelse i handel och lätt afsättning med Landtmanna-vahror, har satt Landtbruket i största flor i Holland och England; och vise anstalter, at genom Export-præmier och andra Privilegier, skaffa lätt afsättning med Manufactur-vahror, har bragt handaslögder til största högd på det senare stället. Aldrig skulle Marboen här i Riket, gå så långt i spånad och våfnad, som han gör, om intet Boråsboerne voro begärlige afnämare til dess tilverkningar hemma i dess hus, och han dessutom hade frihet at sälja egen tilverkning hvar han ville. Det är redan utrönt, at uti Marks Härad i Elfsborgs låhn, som består af vid pass 512 hela Hemman, stiga våfnader af ull och lin årligen, til et värde af, vid pass, Tre Tunnor Guld; och til bevis, at de derjemte äro käcke Hemmansbrukare och göra det til sin hufvudsak, vil jag endast anföra, at Halländningen, til en stor del, om våren köper sine oxar ifrån Mark, der de, på magra och svårbrukte Hemman äro vinterfödde, emedan en del Halländningars slåta hushållning gör, at de på bördige och lättbrukte hemman, ej kunna föda dem öfver vintren. Flit i et, upmuntrar til flit i flere saker; det samma gör lättjan i sin våg. Så länge det ej kan bevisas, at afsättningen är lättare derigenom, at Landtmannen är tvungen til at föra sin vahra til Torgs, och Stads-boen at sälja sin i Staden, än igenom Landthandel; så är det en onekelig sanning, at Landthandel är nyttig för et Rike, och bidrager til industriens uplifvande. Häraf följer lika som af sig sjelft,

Det

Det Andra Beviset,

Hvilket tages deraf, *at många dagsverken sparas, igenom Landthandel, för Landtbruket och annat nyttigt arbete*, hvilka utan fårdeles nytta förspillas, om hvar och en Landtbo nödgas sjelf fara til Staden med de vahror, han kan hafva at sälja, och nödvändigt behöfver at vända i penningar, eller andra vahror; då månge ofta kunna Salu-vahror hafva, och af Köpmansvahror eller Stads tilverkningar behöfva en så liten mängd, at hela deras värde knapt betalar några mils resa, och ännu mindre ersätter förlusten af det arbete, som igenom resan försummas. Föranlåtes någon, at, för tidens besparande, anlita sin granne om, at taga des vahror med sig til Staden, at förfälja, och köpa någon nödvändighets vahra och hämta hem, emot betalning, så vinnes väl dagsverkens besparing; men han lider derigenom förlust på det sålda, och får betala det köpta så mycket dyrare, som forlönen stiger til; at förtiga, det ofta kan hända, at ingen ifrån en hel Soken, på flere vekor eller månader, reser til Staden, i hvilken händelse mången fattig hemmansbrukare hvarken kan vända sine vahror sig til godo, ej eller få de nödvändighets vahror han i sit lilla hushåll behöfver, med mindre han måste på några dagar lemna sit angelägna arbete hemma och fara til Staden. Dessa olägenheter förekommas til en god del, om en Landthandlare eller upköpare hemma köper Landtmannens Producter, och förser honom med de vahror han behöfver; hvilket i alt hänseende faller Landtmannen beqvämligare och lindrigare, än at altid vara

 tvun-

tvungen til at ſjelf fara til Staden; ty låt vara at upköparen prutar godt köp på det han köper, och tager vinning på det han ſäljer; ſå ſvarar likvål det, tilſammans lagdt, ej emot koſtnaden af en Stadsreſa i obeqvåmlig tid, hålſt man med ſkål ſupponerar, at en Landthandlare, i beqvåmligaſte tiden til vahrors tranſporterande, förſer ſig med vahror ifrån Ståderne, då mångden altid gör at han år belåten med en vinning, ſom år långt mindre kånbar för köparen, ån förluſten af någre dagsverken. Då Landtmannen finner ſin uträkning dervid, lårer han ej förſumma at fara til Staden. Otvungit följer ock

Det Tredje Beviset,

Igenom Landthandel förſes viſſe orter med de vahror, de hafva briſt på, och få deremot afſättning med ſine Producter med minſta beſvär. Det ſer ganſka ſvårt ut för Bergslager, Bruk och Hamrar, ſamt andra aflågſne orter, at blifva med nödtorfts vahror förſedde, på annat ſätt, ån igenom Landthandel. Hvad hinder för deras arbeten och koſtnad tillika ſkulle icke det vara för Bergslagor, med mera, at håmta nödigt lifsuppehålle ifrån aflågſne Ståder, och hvad Landsorter i denna del beträffar, få kan nåſtföregående bevis tjåna til uplysning.

At göra detta beviſer ånnu tydeligare, torde jag, med min Låſares goda minne, få anföra åtſkillige hår i Riket utkomne Kongl. Förordningar och Reſolutioner i detta åmne, oagtadt den framſtåldte

ſtåldte frågan år Allmånnelig; Hvarvid jag ej kan undgå, at åter nåmna, det öfverensſtåmmelſe imellan förnuftige ſkål och erfarenhet, ſåtter ſaken utom alt tvifvel; i hvilket hånſeende det altid år en glådje, at anföra mitt K. Fåderneslands viſa och goda Författningar, til ſanningens beſtyrkande i detta mål. Och emedan en ſtor, vis, och Nådig Konung, uti Des Allernådigſte Tryckfrihets Förordning, gifvit ſine trogne underſåtare til ſtånd, at beſkedeligen yppa ſine tankar i hvarjehanda ſaker; ſå fördriſtar jag mig åfven, tilfålligt vis, och för likhetens ſkuld med hufvudſaken, vid et och annat yttra min oförgripeliga mening; dock utan at klandra något. Fordom tillåts Allmogen i Norrbotten, at i hvarje Soken hafva viſſe Lands-Köpmån, på det de måtte med nödige varor blifva förſedde; hvilket ſes af Mandatet d. 15 Februarii 1538. och d. 8 Decemb. 1546. Håſthandlare hafva tilſtånd at fara omkring i landet och köpa och ſålja Håſtar. Placat. d. 9 Maji 1663. §. 2. Handels Balken Cap. 6. §. 4., Slagtare och Fiſkare i Ståderne hafva frihet, at på landet köpa Slagte-Boſkap och fårſk fiſk. Hand. B:n Cap. 6. §. 4. Ridderſkapet och Adelen hafver frihet at på Marknader upköpa Oxar, och dem på Såtesgårdarne upſtalla, ſamt ſedan förſålja. Reſol. på Adelens beſvår 1680. §. 54., Adels Privileg- 1723. §. 19. Samma råttighet tilkommer ock Arrendatorer af Adelige Såterier, Reſol. på Stådernes Beſvår 1686. §. 18. och Förordningen om Oxeſtalning d. 13. Jan. 1694. Oförgripeligen tycks, at oxarne med mera beqvåmlighet och mindre tidsſpillan kunde uphandlas hemma på landet, ån på mark-

nader; ty derigenom, at det nödvändigt ſkal ſke på marknader, nödgas mången köpare ſjelf fara, och ſedan låta drifva Kreaturen lång våg, får ock nödvändigt emottaga dem, då Marknaden infaller, antingen det är honom lågligt eller ej; at förtiga de dagsverken alla ſäljare genom marknads reſan förſätta. Af Oxars upköpande hemma, hade man intet at befara dyrare pris på marknader, ty de, ſom köpt hemma, dyrka ej priſet der, utan der förhåller ſig priſet efter mångden af köpare och ſäljare. Det voro ock i alt affeende båttre, at oxarne kunde ſäljas gödde på marknader, emedan de ſtörſte ox-marknader infalla om Höſten vid Slagtetiden; då de, ſom äro ſinnade göra uphandling til ſtalning, antingen nödgas taga dem, ſom andre vraka, eller och dyrka priſet på dem, ſom äro dugelige til Slagt. Icke eller tycks det vara ſkadeligt för det allmänna, at äfven andra, ſom hafva luſt och förmåga dertil, finge upköpa, ſtalla och ſälja Oxar. Ståderne Borås och Ulricæhamn hafva Privilegium på Gårdfari-Oxehandel ſamt victualie handel, Reſol. för Ulricæhamn den 25 Auguſti 1743. §. 10. Samma frihet äga ock Jönköping, Ekeſjö ſamt flere Ståder. Och förmodeligen i följe deraf, äger allmogen i Kronobergs och Calmare Lån ſärſkildt tilſtånd, at ſälja ſine oxar hemma, Reſol. på Allmogens Beſvär 1734. §. 11. Då Ståderne i Finland, ſom handla med Boſkap hafva rättighet at på landet upköpa Slagtekreatur, Reſol. på Ståders Beſvär 1739. §. 58. Borås Borgerſkap äger de ſtörſta Privilegier på Landthandel af alla Ståder i hela Riket. Reſol. på Ståndernes Beſvär 1664. §. 13. dito 1668. §. 18. denne

år

år derföre en florerande Upstad. Boråsboerne få ock sålja sina varor i Bergslagarne; på hvad sått, kan ses af Resol. d. 13 Decemb. 1693. §. 4. och d. 3. Julii 1729. §. 5. Jämför Resol. på Allmogens Besvår 1731. §. 60. och 1743. §. 26. samt Kongl. Brefvet d. 27. Augusti 1751. och Kongl. Bergs-samt Commerce-Collegii Publ. d. 10. Sept. 1751. Bergs-Bruk och Hamrar äro äfven berättigade til viss Landthandel, Resol. på Städernes Besvår 1642. §. 1. Förordningen d. 31 Oct. 1650, Resol. för Öregrund d. 13. Decemb. 1693. §. 6. samt Kongl. Resol. d. 15. Novemb. 1664. §. 1. Jämför Resol. på Städernes Besvår 1668. §. 2., och huru skulle de annars, utan med mycken olågenhet, kostnad och besvår, blifva försedde med nödigt lifs uppehälle? Manufactur-verken i Riket äga frihet, at allestådes i landet uptinga, förskrifva och inköpa de rå Materialier och åmnen, som vid Fabriquerne kunna förarbetas, Manufact. Priv. 1739. §. 13; men dertil äro Handtverks Skråerne ej berättigade; hvilket oförgripeligen synes vara et tvång för dem, som ofta försätter dem i förlägenhet, til at antingen vara utan rå arbetsåmnen, eller ock dyrt betala de utrikes ifrån införskrifne, i andra eller tredje handen. Det allmännas båtnad deraf inser jag ej. Allmogen på Gothland har sökt, som ock är beviljadt, at Boråsboerne måga få besöka dem med sin handel, Resol. på Allmogens Besvår 1743. §. 60. Allmogen i Blekingen samt Jönköpings och Calmare Lån, få til Husbehof köpa och byta med Ölands boer, Resol. på Allmogens Besvår 1734. §. 74. Det är jämväl Allmogen vid Ryska och Norrska gräntsen tilstadt, at få göra sit husbehofs-köp och af-

affalu med utländningen; Se Gränse-Tulls Taxan för Norrige d. 9. Jan. 1722. och för Ryska gräntsen d. 1 Febr. 1732.

Af alla dessa anförde Kongl. Resolutioner, Förordningar och Bref, kan ingen annan slutsats göras, än at Lagstiftande makten funnet gagneligt för det Allmänna, at i den måhn de föreskrifva, tillåta Landthandel, för at förse visse orter med nödvändighets vahror, samt befordra en jämn handelsrörelse innom Riket. I ganska nära sammanhang med detta står

Det Fjerde Beviset,

Som består deruti, *at igenom Landthandel indragas, vid vissa tilfällen, onödiga körslor med vahror, hvilket bidrager til lindrigare pris.* Til at uplysa detta, villa vi föreställa oss et Bruk eller Bergslag, som är beläget 6 eller 8 mil från närmaste Stad; är det då en pålaga för Allmogen, som bor imellan Bruket eller Bergslagen och Staden, at föra sine vahror til Staden, innan de få säljas; så blir det äfven en nödvändighet för Bruks-eller Bergsfolket at hämta den derifrån; hvaraf händer, at samma vahror komma til at köras 3, 4, 5 eller flere mil, nästan samma väg tilbaka, och följakteligen 6, 8 eller 10 mil mer, än som varit nödigt, om antingen Allmogen fått sälja dem på bruket, eller Köpmän haft frihet, at uphandla dem på landet och låta föra dem dit. Och ju längre en vahra köres, ju dyrare blir hon. På samma sätt förhåller det sig ock med Brukets

 til-

tilverkningar, om det år en nődvåndighet, at de ſkola főras til Ståderne, innan de få utſåljas.

Det Femte Beviset.

Landthandel är et ſäkert medel, hvarigenom Städerne, i alla årstider, jämnare förſes med nödige Landtvahror, än annars är möjeligt. Om Vårſamt Slått-och Skőrde-anden, och jåmvål då Hőſtplőgningen och Hőſt-Sådet påſtår, år det nåſtan omőgeligt főr Hemmansbrukare at fara til Staden med några vahror. Då åro ju upkőpare nődvåndige, ſå framt icke Ståderne antingen ſkola lida briſt på Landtvahror, eller ock Stapelſtåderne ſåttas i nődvåndighet, at főrſkrifva ſådane vahror utrikes ifrån, och Upſtåderne ſedan nődgas håmta dem ifrån Stapelſtåderne; hvaraf påfőlgden oundvikeligen blir den: at Landtmannen ſedan misbjudes főr ſina vahror, och måſte ſålja dem til underpris, då han får tid och lågenhet at főra dem til Staden. Och då Utrikes vahror uphőjes, men Inrikes deremot komma likaſom i főrakt; ſå år upmuntran til induſtrie ganſka ringa főr Landtmannen, men Rikets főrluſt ſåker. Slagtare och Fiſkare i Ståderne, hår i Riket, hafva frihet at på Landet upkőpa Slagte-Boſkap och fårſk fiſk til Ståndernes behof; Spannemål, Smőr, Oſt, m. m. ſå ock rå åmnen főr Handtverkare, tyckas ofőrgripeligen vara lika ſå nődvåndige vahror főr Stadsboar, ſom kőtt och fårſk fiſk. Såſom:

Sjette Beviset

Kan ock anfőras: *at vahror uti långt aflägſne orter,* der hvar och en allenaſt kan hafva et ſå

 litet

litet qvantum af dem, at det ej lönar mödan at föra dem til någon Stad, *igenom Landthandel, kunna samlas til den mängd, at dermed kan drifvas Handel* Hvilket ofelbart är en upmuntran til flit, industrie och god hushållning för dem som bo långt ifrån Ståderne, samt bidrager til deras vålmåga. Såsom en påfölgd af det måsta, som hittils anfördt år, blir

Det Sjunde Beviset.

Befordrar Landthandel lått afsåttning; upmuntrar den til flit och industrie; besparas dagsverken som med drift och skickelighet kunna anvåndas på nyttigt arbete, samlas Handelsåmnen jåmvål i aflågsne orter; så år ju *vahrors och Handels-ämnens tilväxande i både mängd och godhet, och en derigenom utvidgad Handel, som utgör et Rikes flor och styrka, en ren påfölgd af bemälte Handel*; ty vahrumångd och Handels-rörelse svarar merendels emot hvarandra, så framt intet penninge brist eller andre tvingande omståndigheter hindra handelens fria lopp.

Åttonde Beviset.

Igenom Landthandel kan Spannemål, i ymnoge Sädes-år lättast samlas i Magasiner, antingen för Kronans, eller Privatas räkning, och i misväxt-år utsäljas, och derigenom hållas uti någorlunda stadgat och jämt pris, til såkerhet och upmuntran för Landtmannen, samt i så måtto nytta för Ståderne, at Hushållare i dem kunde, uti et någorlunda stadgadt Spannemåls pris alla År, göra en såkrare uträkning för sin Hushållning, samt Fabriqveurer och Handtverka-

verkare i följe deraf, sätta et någorlunda stadgadt pris på sine tilverkningar och arbeten, emedan priset på andra vahror mycket fogar sig efter Spannemåls priset. Nyttigt voro det ock för Landtmannen, at, i infallande misväxt-år, ifrån närmaste Spannemåls Magasin blifva försedd med nödig Spannemål til utsåde och föda.

Inkast mot Landthandel, uptagne och besvarade.

Landthandelens motståndare påstå, at han är aldeles skadelig både för Städerne och landet, såsom den der

1:o Minskar tilförslen til Städerne af Landtvahror.

2:o Minskar afsättningen för Städerne med Köpmansvahror och Stads tilverkningar.

3:o Åstadkommer dyrare pris på Landtvahror på landet, men i synnerhet i Städerna, der de då måste tagas i andra handen, i synnerhet til de fattigas känbara skada.

4:o Försvagar i synnerhet Upstäderne.

5:o Befordrar Lurendrågerier, m. m.

På det första inkastet svaras: Städerne måste ju vara afnämare til största delen af de vahror Landtmannen hafver at aflåta; och Landthandel gör endast, at tilförslen blifver jämnare så väl til alla Städer i Riket, som på alla årstider, hvilket i tredje och femte bevisen tydeligen är visat. Lika få litet som Köttmånglares och Fiskares frihet, hår

hår i Riket, at göra uphandling på Landet af Slagte-boſkap och fårſk fiſk, minſka tilförſlen på de åmnen; ſå litet gör ock Landthandel i gemen det på andra vahror.

På det andra ſvaras: år Landthandlaren ſjelf Köpman i någon Stad, ſå gör det honom lika mycket, om han ſåljer ſin vahra i Staden eller på Landet, då han får, jämte ſkålig vinning, ſine omkoſtningar betalta, och Handtverkaren i Staden ſaknar intet i afſättningen derigenom, at hans arbete ſåljes på landet, utan hon ökes ſnarare. Har Landtmannen frihet at taga vahror och arbeten af Handlande och Handtverkare i Ståderne, och förſålja på ſin hemort; ſå ſnarare ökes, ån minſkas derigenom det qvantum af Köpmansvahror och Stads tilverkningar, ſom åtgår på landet; och det faller altid Köpmån och Handtverkare beqvåmligare, at för en ſamlad penninge-Summa ſålja någon mångd til en uphandlare, ån at ſjelf i daler eller ſtyfverstal utmångla det til Landtboen.

Hvad den tredje klagan, angående dyrare pris på Landtvahror vidkommer, ſå ſer vål ſannolikt ut, at vahrorne på den ort på landet, ſom uphandlingen ſker, i ſamma mohn ſtegras, ſom afſåttningen ökes: men då vahrors förökelſe igenom flit och induſtrie, ſom igenom lått afſåttning, ſom förordſakas genom Landthandel, blifver en frukt af bemålte handel; ſå tyckes den fruktan aldeles förſvinna. Låt ock vara, at priſet på viſſe orter, der någon betydelig uphandling ſker, på viſſe vahror ſkulle ſtiga något, ſå faller det nödvåndigt

dere-

deremot, på andre orter, som hafva brist på samma vahror, i proportion efter den tilförsel, som til dem sker igenom Landthandel. Och jag låmnar til hvar tänkande Läsares omdöme, hvilket som är gagneligare för et Rike: antingen, at somlige orter i landet hafva öfverflöd och vanpris på visse vahror, och somlige deremot brist och et aldeles öfverdrifvit pris på dem; eller, at vahrorne genom Landthandel utspridas, och priserne öfver alt skäligen jämkas. At Stads-boen igenom Landthandel får taga vahrorne i andra handen, kan icke motsägas; men då vahrors förökelse, och följakteligen lindrigare pris på dem, blifver en frukt af merberörde Handel, som redan visat är; så medförer det föga någon olägenhet, at de tagas i andra handen. En mängd, för billigt pris upköpte vahror, uti upköparens hand, gör at han kan vara väl belåten med en nästan så liten vinning, som Landtmannen sjelf behöfde i betalning för det han kördt sin vahra til Staden. Men det är för Stadsboen i Sverge en lycka, at Landtboen ej lärdt at göra sådane Calculer, hvilket äfven mycket lärer bidraga dertil, at Landthandel finner af Städerne så ifrige motståndare. Hvad de fattige vidkommer; så vitnar all erfarenhet, at på de årstider, då tilförslen är som minst af Landtvahror til Städerne här i Riket, så de som alradyrast betala sine vahror hos Hökare, i andra eller tredje handen, hvilka Hökare skulle kunna sälja til långt billigare pris, om de sjelfve finge upköpa dem, på de orter, som bästa priset är. Desutom inkommer som oftast den närmast intil Städerne boende Allmogen med sine vahror, hvilket gör, at upköparen

ej

ej får höga priset efter behag. Och hvarföre skulle man icke kunna sätta Taxa för upköpare, så väl, som för Bryggare, Bagare, Slagtare m. m. Man kan äfven här göra tillämpning af Femte beviset.

Rörande det fjerde inkastet, at Landthandel *försvagar Upstäderne*, så är jag aldeles af den tankan, at den snarare bidrager til deras förmohn och styrka, om Borgare i dem äro upköpare. Erfarenheten har just lärdt mig at så tänka; ty här i Riket skulle Ståderne Borås, Ulricæhamn, Jönköping, Ekesjö och flere aldrig kunna bestå, utom det Privilegium de hafva på Landthandel.

Endteligen och hvad den femte Invändningen vidkommer; så kan Landthandel aldrig befordra Lurendrågerier, om inga förbudna vahror komma in öfver Rikets gräntsor. En otvifvelaktig sanning tyks ock det vara, at, då Landthandel, på sätt som ofvan til sagdt är, bidrager til ätande vahrors och rå arbetsämnens förökelse, samt friskare afsättning för Fabriqueurer och Handtverkare med deras arbeten; så sättas de, igenom en sådan upmuntran, i stånd til at täfla med utländningen både uti godhet och pris på arbeten: och hvem lärer då vara så djerf och illa sinnad, at han lurendrågar något sådant, som tilverkas i Riket.

För öfrigt göres sluteligen 3:ne anmärkningar:

1:o Ingen ting är så nyttigt, at det icke kan föra någon olägenhet med sig, men då nyttan deraf är större än olägenheterne; så bör det utväljas. At Landthandel är nyttig för et Rike, behöfver ingen människa tvifla uppå; men han kan

ock

ock hafva ſina ſmå olågenheter, ſom af Inkaſten kan ſlutas, men at nyttan öfverväger deſſa olågenheter, flyter otvunget af hvad ofvantil anfördt år.

2:o Olika Intereſſen göra, at ſaker olika betraktas och anſes. Håraf kommer ock, at Ståderne anſe Landthandel för ganſka ſkadelig. Ty år Landthandel tillåten; ſå kan ej Landtmannen ſjelf tvingas til Torgs med ſine vahror, nödgas ej heller altid ſjelf håmta ifrån Staden de Köpmansvahror och Stads tilverkningar han behöfver; och då kan Stadsboen hvarken ſå fritt tvinga priſet på Landtmannens vahror, ej heller efter behag hålla ſina dyra. Således år ganſka tydeligt, at Landthandels Förbud tilſkyndar Ståderne en dubbel fördel. Men hvem ſer icke, at i ſamma måhn, ſom detta år fördelaktigt för Ståderne och bidrager til deras vålmåga, år det ſkadeligt för Landtmannen och befordrar Landsbygdens förluſt och vanmagt.

Håraf upkommer ſåledes en dubbel fråga: hvilket ſom år nyttigaſt för et Rike, antingen at hafva förmögna och mågtiga Ståder, och en fattig, makt-och hoglös Landsbygd; eller, at båda någorlunda otvungit njuta frukten af ſine arbeten, och åro hvar på ſit ſått muntre och idoge, ſamt ſitta uti en jåmn och förſvarlig ſtyrka och vålmåga? Mit föremål år nu intet at uplöſa denna knuten, utan jag lemnar ſådant til Låſaren ſjelf. Kan likvål ej undvika at ſåga: En tryckd, vanmågtig och hoglös Allmoge frambringar på långt når intet, hvad han kunde, igenom förmögenhet, munterhet, och induſtrie, utur jordens ſköte. Och man måſte föreſlå hvad utvågar man vil,

ſå

så år likvål Åkerbruket, i sin vidstråktare bemerkelse taget, grunden til et Rikes vålmåga i allmånhet; ty ingen månniska år til, som icke behőfver fȍda, klåder och hus, och måste icke så vål fȍrsta åmnen til alt detta tagas utur jorden, som fȍda fȍr dem, som skola fȍrådla det, som behőfver at fȍrådlas? Ja hvarifrån skulle Bergsmannen få hvad han behőfver, och sjelfve Kőpmannen en gång taga fȍda, (at fȍrtiga Handelsåmnen) utom Åkerbruket. Vid påkommande Krig fȍr et Rike: ju mindre tilgång innom Riket til uppehålle fȍr en Krigshår, ju dyrare måste sådane behofver betalas hos utlåndningen, och ju dyrare de der betalas, ju snarare tȍmmas både Publike och Private Casser innom Riket. Då vinna vål måktige Kőpmån, men allmånheten lider så mycket mer, då Rikets skuld skal betalas. Man får nu icke tilfålle at omståndeligen bevisa, det frihet i Handelsrȍrelse, såsom bidragande til industrie, åfven fȍrordsakar Folkmångdens fȍrȍkelse, hvilken åter i frid riktar Kronans Cassa och i krig ȍkar Rikets styrka. Af alt detta flyter, at ingen, som ser på allmånt vål, kan annat, ån unna Landtmannen sådane fȍrdelar, som upmuntra honom, och bidraga til hans styrka, hvaribland åfven Landthandel med skål råknas.

3:o Det som igenom verkstålligheten och utȍfningen på et sått, kan vara nyttigt, kan igenom den samma på et annat sått, vara skadeligt. Ju mindre hvar och en distraheras ifrån sit hufvudsakeliga gȍromål, med ju mera flit och drift kan han uträtta det, och tvert om. Låtom os låmpa detta til vår afhandling, och til uplysnings vinnande deruti,

deruti, förestålla ofs några Hemmansbrukare, som fara långt bort ifrån sit hemvist och uphandla vahror, samt Transportera dem sedan långt ifrån uphandlingsorten och försålja dem; si då vinnes hvarken dagsverkens besparing, ej heller bättre pris; Intrång i Ståndernes handtering blifver ock derigenom oundvikeligt. Deremot om Köpmån och handtverkare i Ståderna hafva frihet at köpa och sålja sine åmnen hvar de behaga i Riket; och Landtmannen, NB hvar i sin hemort tilstånd, at uphandla de vahror der kunna finnas, och sålja dem hvar han finner sådant fördelagtigast, samt hemhåmta ifrån Ståderna, eller den ort, der han sålde sin vahra, och sålja til sine grannar, hvad de kunna behöfva, eller i Commission emottaga och försålja, eller upköpa vahror för Stadsboen; så ser jag intet, at någon, som tånker utan fördom och opartiskt, kan annat, ån, på de ofvantil anförde skål och grunder, anse Landthandel för nyttig för et Rike, och bidragande til industriens uplifvande, ty Stadsboens frihet gör, at han kan utvidga sin rörelse; och Landtmannens, så beskaffade, som genast sades, håller honom fri från tvång, och år nyttig för Ståderne och Landsbygden i allmånhet, emedan Landtboen altid med långt mindre omkostnad kan föra vahror, för egen råkning, til och ifrån Staden, ån om de för Stadsboens råkning skola Transporteras; hvaraf följer, at han kan sålja Landtvahror i Staden och Köpmansvahror på Landet för långt billigare pris, ån Stadsboen någonsin kunde göra det. Denna omståndighet vet altid Stadsboen at vånda sig til fördel, samt åfven at nyttja de tider til egen uphandling och

 för-

förſälgning på landet, då Landtmannen af angelägget arbete hindras ifrån Stadsreſor. Och af en ſå beſkaffad Landthandel, blifva de fläſte, i beviſen ofvantil anförde förmåner, i mer öch mindre grad, efter omſtändigheterne, en frukt; men aldrig har man deraf at befara dyrare pris, til någon kånbar olägenhet; ty friheten å ömſe ſidor gör, at Handelsrörelſen går otvungit, och ſlår följakteligen ut til allmän vålmåga.

Hvad vårt kära Fäderneſland vidkommer, ſå gör, inuti ſjelfva Landet, en ſvår tranſport med vahror, både Handel och annan rörelſe trög. Mitt ſyftemål är nu intet at ſkrifva om denna beklageliga ſanningen. Men blefvo Canaler gräfne; Segelbare floder uprenſade; Köpingar och Laſtageplatſar, på beqvämlige ſtällen upråttade; en visligen inråttad Landthandel tillåten; och Oeconomiæ Fogdar tilſatte, ſom kunde underviſa allmogen uti Åkerbruk, planteringar, Boſkaps-och fåre-ſkötſel med mera; ſå tror jag, at Sverge ſnart ſkulle i vålmåga täfla med de fläſte Riken i Europa.

Salus Reipublicæ ſuprema lex eſto.

Om

Om dubbel Strömſettning i Hafvet,

AF

ANDR. SPARRMAN.

Hafvet utgör ſtörre delen af den Planet, vi bebo, och vi kånna det ånnu ganſka ofulkomligt; Ej tillåter deſs beſkaffenhet at befara det til hela deſs vidd, och hvem kan komma åt at ranſaka det på djupet? Dock kunna och böra flitigare underſökningar leda oſs til en nårmare des kånnedom, och denna igen til *Skaparens*. Huru många hundrade år hafva icke otaliga kölar plögt hafsböljan, och lidet nöd på fårſkt vatten; och af så många hundrade vanmågtige af törſt på ſjöreſor, har ingen, förr ån i ſednare åren kommit ſig til at diſtillera friſkt, til dryck brukbart vaten af det bittra i Hafvet? Förſt nyligen har jag varit lyckelig at finna och gifva anledning til beſkaffenheten och nyttjandet af det, från 70 til 80 famnars djup, ſom Kongl. Wetenſkaps Academien i Stockholm behagat gunſtigt uptaga; ſmickrar mig med at Wetenſkaps och Witterhets Sålſkapet i Götheborg, åfven torde benågit anſe en och annan anmårkning, rörande det Elementet, ſom år ſå nåra förbundet med ſjöfart och handel.

Sjöfarande förfara ſom oftaſt en dubbel ſtröm i Watnet, af hvilka den undre åger et helt annat lopp, ån den i ytan. Grefve Marsigli har vid Boſphorus, med röns anſtållande, erfarit detta. (Se Verlds Beſkrifningen T. 2. p. 206.) Men en,

 annars

annars ganſka ſtor Naturkunnig, Grefve BUFFON, (uti deſs Hiſtoire Nat. T. I. p. 400.) från ſit cabinet, ſtrider mot den dubbla ſtrömmen, ſom den förre funnit, och andra i Gibraltar och Stratſunda erfarit. Möjeligheten af dubbel ſtröm, är i anſeendet til flere ſkäl, (Werlds beſkrifning. T. 2. p. 269. och p. 212.) ſåker nog; men ju flere rön heruppå upgifvas, ju mera råttelſe för ſjöfarande och anledningar til förklarandet deraf. Under en lång ſjöreſa til Södra polcirkelen och Söderhafvet, åren 1773 1774 och 1775, då hvarje ſommar af de trenne, koſan ſtåldes ſöderligare och mot polen, ſamt dageliga utſigten ej annat var, ån himmel, is och vaten, hade jag mycken anledning at tånka på det ſednare Elementet, och blef igenom diſcours med Herr Lieutenant PICKERSGILL om detta åmne, i ſtånd ſatt at meddela et deſs artiga rön, beſkrifvit i hosföljande Bref. *) Herr Lieutenanten, från yngre

---

Min Herre,

*) Til följe af Min Herres begåran, meddelas hårmed beråttelſen om en underſökning af Strömſettning i Magellanſka Sundet, då jag var dår med Skeppet Dolphin fördt af Capit. VALLIS, i början af året 1767. Jag kan ej juſt utſåtta dagen af månaden, då enligt Amiralitetets Ordres våra Journaler blefvo oſs fråntagne vid ſlutet af den reſan; dock erinrar jag mig, at vi kommo in i Sundet 1766, och hade paſſerat igenom det ſamma den 10 April, följande året, och ſom tiden ej har affeende på rönet, ſå kommer det ej ſtort derpå an.

En dag, då Skeppet låg i en liten Bay åt Eldslandsſidan, af oſs kallad Buttlers Bay, vid paſs 4 a 5 mil ſöder om Qvadds udde, hvilken år belågen nåſtan i middelen af Sundet, ſå ſåndes jag at underſöka loppet af Strömmen. Til den åndan, då jag befant mig vid paſs halfannan mil

yngre åren uppammad i siövetenskapen, har varit ganska upmärksam på det dit hörande; Han gorde nu 3:dje resan kring jordklotet, och nyligen har Engelska Amiralitetet förtrott honom et litet skep, för at eftersöka i Hudsons och Bassins vikar, om något sund eller passage in uti Sydsjön der befinnes?

---

ifrån Stranden, låt jag fira neder et sånkebly af 32 markers tyngd, och gaf det vid pass 160 famnars lina. Då nu båten red hårföre, håfdes strömläggen, igenom hvilken befants at Strömmen i Wattenytan satte öster ut, efter halfannan mil i timan. Det var nästan aldeles lugnt, och ytan af vattnet helt slät, och den lilla rörelse, som kunnat vara i luften, dref vist ej på något sätt på båten. Enligt ordres låg jag på detta viset vid pass en half tima, och efter en öfverenskommen signal ifrån Skeppet, vände om dit igen. Jag vardt då til min förundran underättad, huru som man peilat mig från Skepet, hafva ändrat min bårning ifrån det samma, 2 strek af Compassen Vesterligt, samt observerat mig drifva med sådan fart och hastighet åt den kanten, at man trodt mig ej haft lodet, utan låtit mig drifva med en Vesterlig ström, då likvål jag förmodat mig ligga stilla med båten, eller åtminstone ej kunnat drifva annan våg, än något Österligt, som Strömläggen. Detta gaf anledning til åtskilliga discourser om bord, och mig at mera tänka på denna saken, hälst man berättade om en dylik händelse uti Gibraltar-sund, och at åfven en sådan, i detta samma Magellanska sund, sig tildragit resan förut, under Commendeur BYRONS befähl.

Om detta kan gifva Eder någon uplysning i Naturens kännedom Min Herre, så försäkrar jag Eder på min heder, at sig så tildragit, som jag berättat; Och det står Eder fritt, at göra detta rön bekandt på hvad sätt Eder hälst behagar. Kan det på något sätt tjäna at bestyrka och updaga någon sanning, är ändamålet, och en billig önskan derigenom vunnen af

Min Herres

Sydsjön 16 den Novembr. 1774.

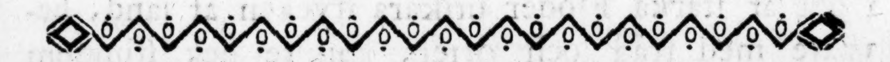
Ödmjuke Tjänare,
RICH. PICKERSGILL.

nes? Detta borde jag nämna til mera förtroende för rönet, som bevisar at dubbel Strömsättning är en sak, som gifves i Naturen, och således ej är stridande mot Hydrostatiska lagen, som Herr BUFFON T. I. p. 399. påstår.

Uti luften, som ock är et flytande Element, befinnes äfven ibland en dubbel ström, (Verldsbesk. p. 212.) då t. e. Mälnen drifva för en annan vind, än den, som blåser nedre vid marken, och då någon gång händer, at undre seglen af et skep stå väl fulla af vind, då de öfre fladra eller vilja backa m. m. Jag lemnar någon upmärksamare af våra Ostindiefarare, at sjelf inkomma med rön om dubbel ström, de erfara uti Stratsunda och särdeles Strat Banca. Vid Götheborg torde äfven vara tilfälle at finna dubbel ström, eller det under vatnets olika lopp från det öfre; ty man har berättat mig, huru som, då med sjövindar hafsvatnet stiger och drifs up emot Götheborg, man då kan hämta friskt och mindre saltare vatten längre från Staden, än annars. Monne icke detta förmodeligen händer igenom det, at friska vatnet i Götha Elf af Hafsvatnets stigande först updämmes, och änteligen det updämda, vinnande derigenom en större column och styrka at söka sig utlopp, måste såsom lättare flyta ofvanpå det salta; då troligen detta inunder måste ännu nogon tid fortfara i sitt lopp mot Staden, efter den kosa och hastighet det fått af hafvets och Sjövindens pådrifvande? Jag önskade at detta kunde gifva anledning til försök och sanningars updagande! Äfven vore artigt och nyttigt at utröna, om icke, vid skiftningen af Ebb

och

och Flod, en del af Vatten ännu fortfar at ebba eller falla, sedan floden börjat, och tvärt om? Samt, i den händelsen, om fallandet af vatnet vore aldraförst märkeligt på ytan eller botnen? Äfven så vid Floden? mig tyckes vilja erinra mig, at på Vampœ Redd, et par mil ifrån Canton i China, måste ibland vid skiftningen af Ebb och Flod, maneuvren med rodret eller Styret, rättas efter det undre Vatnets starkare lopp uti contraire direction eller led, mot den på ytan?

Om Öars tilkomst,

AF

ANDR. SPARRMAN.

Naturen brukar ofta flere särskilte utvägar och Verkningar til et och samma ändamåls vinnande. Det är troligt, at en del Öar ej är annat, än öfverlefvor af större Land, som igenom jordbäfning blifvet sänkdt under hafsbrynet; med en del, är bekant, huru de igenom samma Naturens våldsamma verkning blifvet uplyftade ifrån hafsbottnen.

Herr Buffon (Tom. I. p. 580, och följande) förklarar artigt, huru hafvets rörelse ifrån Öster til Vester gör inkråktningar på de Östra kuster, och affsöndrar Uddar och stycken af fasta landet, til

til Öar. Jag påminner mig läst i Capt. Dalrympels Collection of voyages to the south seas, dess tanka vara, at somliga Öar tilkommit medelst det, at starka stormar och hafssvall, sårdeles den stadigvarande Ost passade-vinden innom Vendkretsen uti Sydsjön på vissa ställen, hopvråkt sandreflar, snäckor m. m. som sedan blifvet påökte, gödda och besådde igenom Foglars vistande derstädes. Nedanstående utdrag, jag gordt af Herr Styrman Burtzes Journaler, han benägit behagat meddela mig, visar huru öar låtteligen kunna upkomma, i det at starka Floder utskåra stycken af land, bevåxte med träd och örter, kanske ock stundom hysande både djur, (som med flåttöar uti insjö händt, se Verldsbeskrifn. p. 346.) och menniskor, drifvande dem til sjös, tills de änteligen stranda sårdeles på Coral grund. Nog kunna dessa, i anseende til trädens och buskars starkt hopflätade rötter, uthärda Hafvets våldsamheter, sårdeles imellan tropikerne, hvarest äro stillare vindar och vatten. Så länge de drifva på hafvet, gifva de vika för vinden, som et Skep, hvilket seglar med akterlig vind; då geller ej så mycket på, och sedan de strandat uptager och afvärjer yttre Coral-refvet hafssvallet och brytningen. De nedan anförde sedde hafva väl ej varit stora, men det hindrar ej, at ju större och ansenligare stycken af Landet, igenom de starka floder och fall, kunna undermineras, afsöndras och drifva til sjös. Eller ock kunna flera smärre komma at stadna på et grund i granskapet, sand, snäckor, Sjögräs och kråk upkastas och fylla mellanrummen, öka, skjärma och hopbinda dessa smärre dref-öar til en ansenligare befästader.

Utdra-

Utdraget af Herr Burtzes Journal:

1:o. Med Skepet Prints Gustaf, 1763, Lördagen d. 4 Augusti, kl. 6 e. m. Berget Cheribon N. t. O. ½ O 5 a 6 Leagues. Coursen hölts vesterlig 5 a 6 knop, til kläckan 2 om natten, då något syntes, som togs för en Seglare. Kl. 6 följande mårgon, passerade denne förmente Seglare, som nu befants vara et litet flytande Eyland, med åtskilliga Träd uppå.

2:o. En annan resa, (Skepets namn och årtalet förlorat.) I sällskap med Skepet Prints Gustaf, til ankars i 12 famnars Vatten, 4 mil ifrån 2 Bröder, S ½ O. På sydliga refvet af 2 Bröder syntes några träd, som jag supponerat ditkommit af flytande öar, som utskåres af Rivieren af Sumatra, hvilket berättas allmänt af Patjallingar, *) då Vestliga vindarne grassera och Regntiden påstår, eller som Holländarena kalla Guaye-Mason.

3:o Svenska Ostindiska Skepet Terra Nova, Commenderadt af Capten Chapman 1775. Vid landfallet på Java, imellan Pulo Tangulo och Caribas Öen, syntes et stycke Land, med 2:ne stora träd och Buskar öfvervåxdt, som liknade på distance en Seglare. Wid passerandet flöt det på vattnet, bredden ungefehr som Skepet, något långre, än bredt.

*) Patjallingar kallas et slags finå Holländska Fartyg, med några mans besättning, som krytsa på denna trakten.

Några Anmärkningar om de Gamles Sjöfart, i anledning af några Carthaginensiska och Cyrenaiska Mynt, fundne år 1749, på en af de Acoriska Öarne,

AF

JOHAN PODOLYN.

Uti November månad 1749, efter några dagars Vestlig storm, som gorde, at Hafvet afsköljde en del af grundvalen af en vid stranden stående ruinerad Stenbygnad, på Öen Corvo, blef man varse et sönderslagit svart Ler-kåril, uti hvilket fants en mängd af Mynt, hvilka tillika med Kårilet blefvo burne til et Kloster, hvarest mynten deltes imellan de på Öen boende Curieuse. En del af desse mynten blefvo skickade til Lissabon, och derifrån sedan til PADRE FLOREZ i Madrid.

Huru stort antal, som i kårilet fants, är ej bekant, icke eller, huru många blefvo skickade til Lissabon, men de som kommo til Madrid voro 9 stycken. nemligen:

2 Carthaginensiska af Guld, N:o 1 och 2. Tab. VI.

5 dito af Koppar, N:o 3. 4. 5. 6 och 7.

2 Cyrenaiska af samma Metal, N:o 8 och 9.

PADRE

Padre Florez ſkånkte mig deſſa mynten, under mitt viſtande i Madrid, år 1761, och berättade, at hela fyndet, ej beſtod af flere varieteter, ån deſſe 9, ſamt at deſſe blifvit utſökte, ſåſom de båſt conſerverade.

At Mynten dels åro Carthaginenſiſka och dels Cyrenaiſka, år viſt. De åro ej ſynnerligen ſålſynte, om jag undantager de 2 i Guld; men det beſynnerliga hårvid, år ſtållet, hvareſt de åro fundne.

Det år bekant at Portugiſerna, förſt uti Alphonsi V. tid, uptåckte Acoriſka Öarne, och har man ingen anledning tro, at någon ſedan den tiden ſkulle hafva nedgrafvit deſſe mynten dår; de måtte altſå kommit dit med något Puniſkt Fartyg, utan at jag derföre vågar ſåga, at detta fartyg, dit varit årnadt; det kunde åfven ſå vål blifvit dit våderdrifvit. Carthago, och flere Ståder i Mauritanien, ſånde många ſkep utom Gibraltars ſund, Hannos expedition til Africas Veſtra kuſt år bekant, och något af deſſe många Fartyg torde genom ſtåndig Oſtlig Vind blifvit drifvet på Corvo. Faria uti ſin Portugiſiſka Hiſtoria ſåger, at, då Portugiſarne förſt kommo dår i land, fants på en högd en Statue til håſt, ſom med högra handen pekade åt Veſter. Denna Statue ſtod på en Pieděſtal af ſten, ſom öfver alt var riſtad med obekanta bokſtåfver. Detta Monument blef förſtördt, ſom var ſtor ſkada. En blind ifver var orſak dertil, ty de trodde, det vara en hedniſk Afgud. Denna Statue ſtyrker mig i den tankan, at deſſa

Öar,

Öar, af antingen Phœnicier eller Carthaginenser, icke allenast slumpevis och stormdrefne, blifvet besökte, utan äfven at de där haft någon fast fot; ty man kan ej supponera at et, antingen til handel eller uptåkter årnadt skep, har et sådant Monument om bord, utan snarare kan slutas, at om et eller flere fartyg, på en eller flere gånger, ankommit, har folket funnit landet godt, och där bygt, formeradt et Samhälle, och sedan continuerat communicationen med Fäderneslandet, och kommit så i välmåga, at det omnämnda Monument kunnat blifva uprest, kan ock hända, at Carthaginenserne, hvars flit i handel och sjöfart är bekant, ifrån denna Öen gordt et uttåg Vester ut, och at Statuens pekande åt Vester, haft denna expedition til ämne. Stormar, Jordbäfningar och Vulcaner, som på desse Öar gordt stor skada, hafva ock kunnat orsaka folkets utflyttning, hvilka, til vedermäle hvart de tagit vägen, uprest stoden, pekande åt Vester, hvarest de kanske vetat af något annat land. Flera gissningar och inkast kunna göras både med och mot, men at dessa Öar varit besökte af de gamle, tyckes vara nog säkert, men, om en slump, eller deciderat upsåt varit dertil vållande, lämnas osagt.

FÖR-

FÖRTEKNING
Uppå de AFHANDLINGAR, som finnas införde i detta Första Stycke.

TAB. I.

Fig. 1.

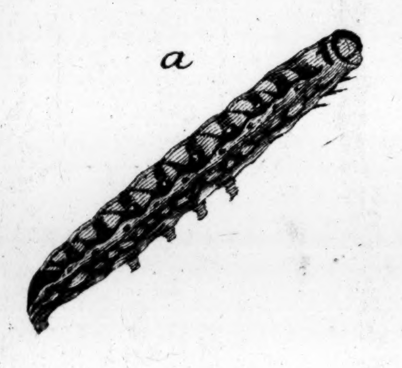
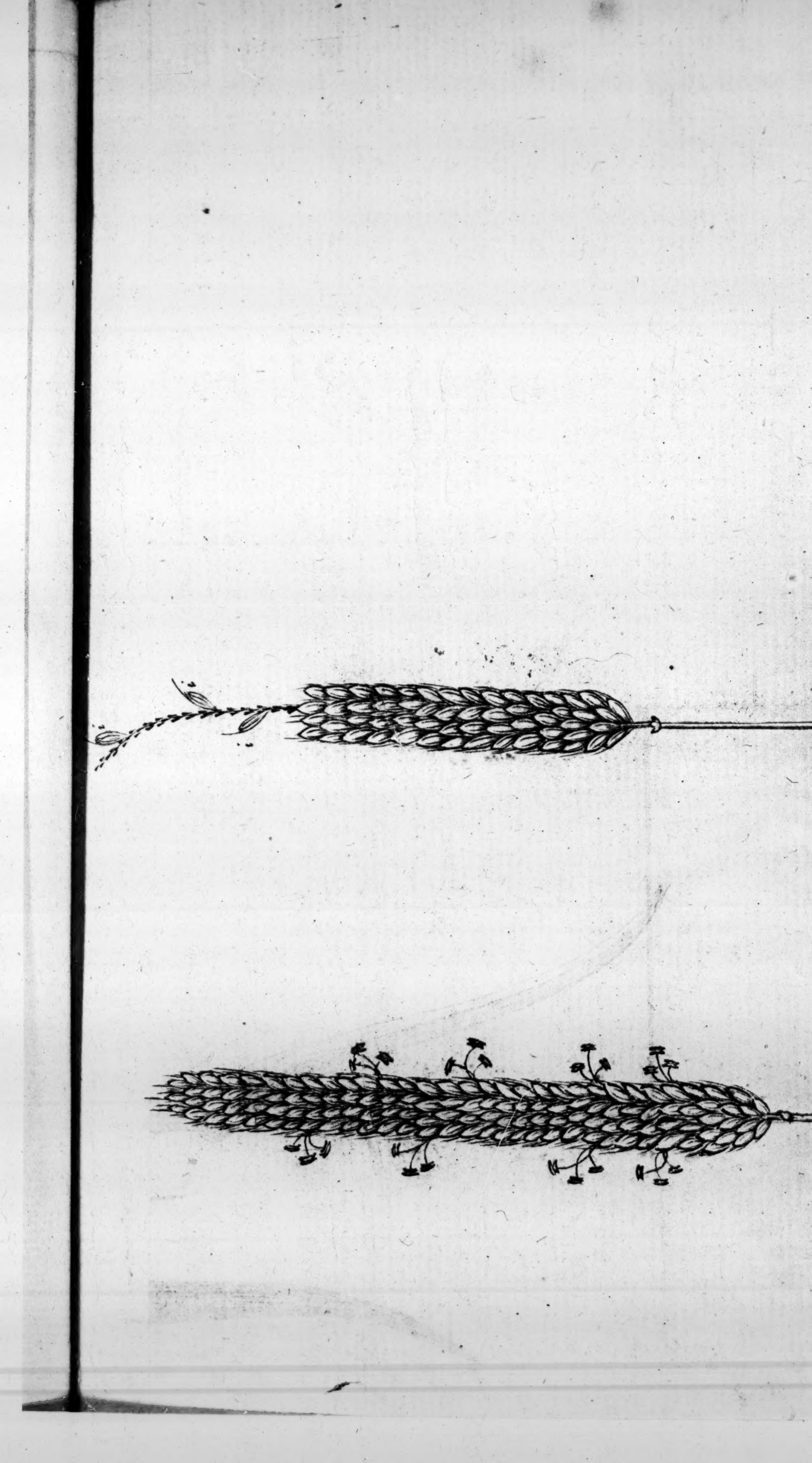

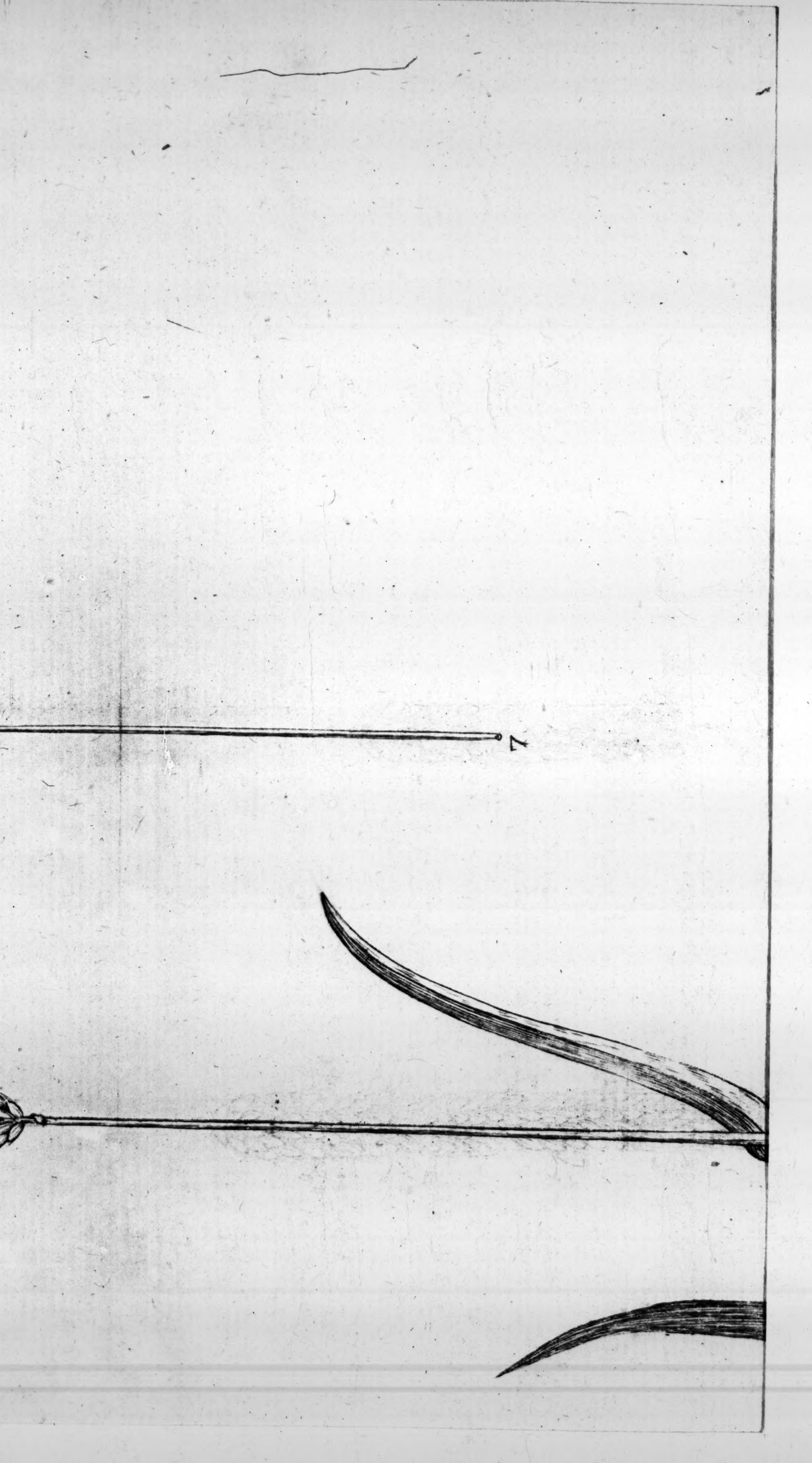

Fig. 2.

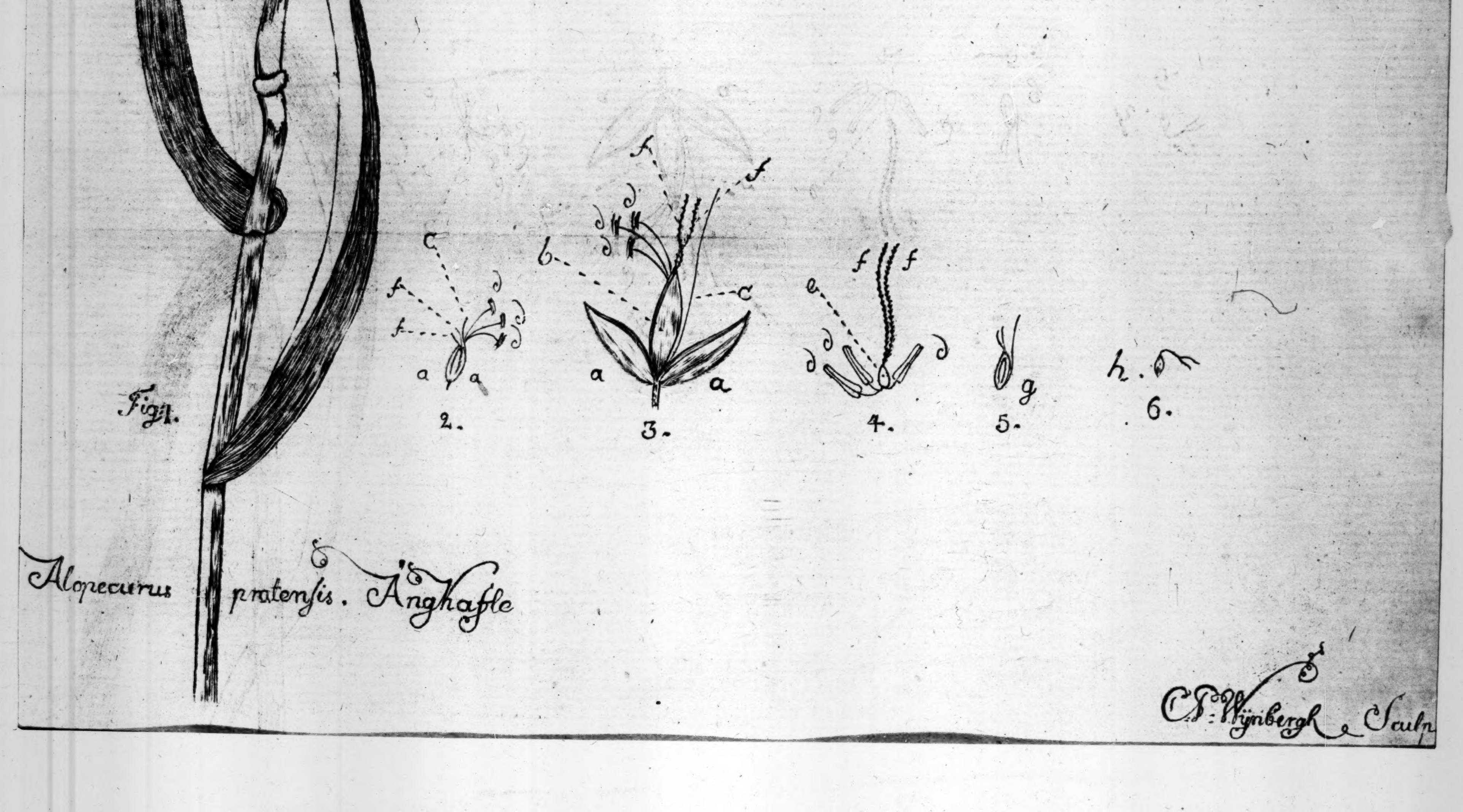

Fig. 1.
2.
3.
4.
5.
6.
Alopecurus pratensis. Ängkafle
C. J. Wijnbergh Sculp.

A

J

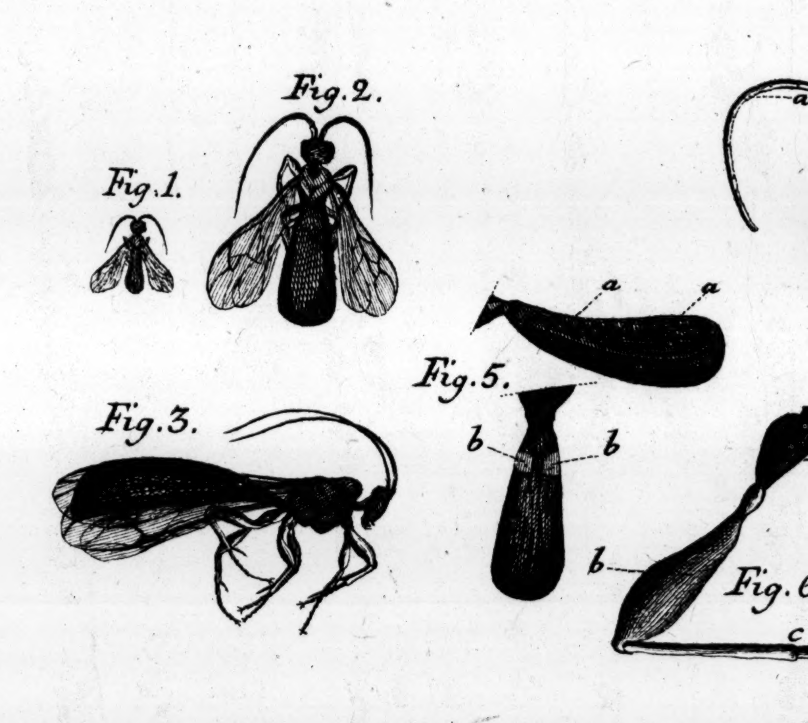
N

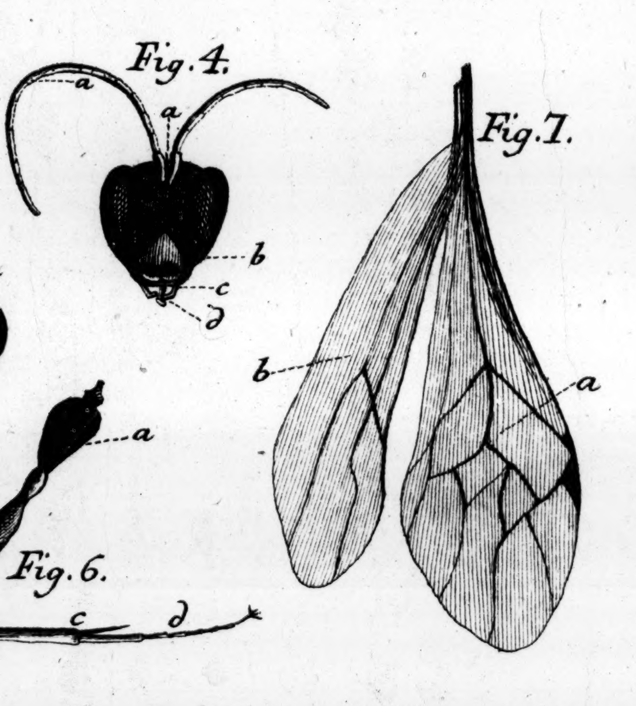
Tab. III.

2

3

TAB. IV.

Fig. 4.
a
a
b
c
d
a
Fig. 6.
c
d
Fig. 7.
b
a

TAB.V.

Fig. 2.

Fig. 1.

Tab: VI

